

Giriş

Türkiye hem Asya hem de Avrupa kıtasında yer almasıyla eşsiz bir coğrafi konuma sahiptir. Bu konum, Türkiye'nin hem tarihsel hem de çağdaş dünyadaki rolünü şekillendirmekte büyük bir etkiye sahiptir. Bu çalışma, Türkiye'nin coğrafi konumunun, toprak yapısının, iklim özelliklerinin, demografik yapısının ve jeopolitik öneminin detaylı bir şekilde incelenmesini amaçlamaktadır. Türkiye'nin jeopolitik ve stratejik önemini anlamak, bu coğrafi ve demografik özelliklerin derinlemesine analiz edilmesini gerektirir.

Türkiye'nin Coğrafi Konumu

Türkiye'nin coğrafi konumu, iki ana kategoride incelenebilir: Matematiksel konum ve özel konum. Matematiksel konum, bir ülkenin enlem ve boylam koordinatlarıyla belirlenir. Türkiye, doğu boylamları olarak yaklaşık 26° - 45° ve kuzey enlemleri olarak ise 36° - 42° aralığında konumlanmıştır. Bu koordinatlar, Türkiye'nin dünya üzerindeki kesin yerini tanımlar ve jeolojik olarak oldukça çeşitli bir yapının üzerinde bulunduğunu gösterir. Özel konum ise bir yerin çevresi ile olan ilişkisini ifade eden bir konsepttir. Türkiye'nin özel konumu, onu kıtalara, denizlere, dağ sıralarına, boğazlara, komşu ülkelere ve önemli ulaşım yollarına yakın bir noktada konumlandırır. Bu özel konum, Türkiye'nin ekonomik, siyasi ve kültürel gelişiminde önemli bir rol oynar ve bölgesel bir güç olarak konumunu pekiştirir.

Fiziki Coğrafya Özellikleri

Türkiye'nin fiziki coğrafyası, çeşitlilik ve zenginlik bakımından dikkat çekicidir. Ülkenin ortalama yüksekliği, birçok Avrupa, Asya ve Afrika ülkesinden daha fazla olup, bu yükseklik Türkiye'nin topoğrafik yapısının temel özelliklerinden birini oluşturur ve jeolojik geçmişinin dinamik bir yansımasıdır. Türkiye'nin yüzey şekilleri, çeşitli eğim ve yükseklikteki sıradağlar, izole veya seri halinde bulunan volkanik dağlar, farklı seviyelerdeki platolar ve bazı akarsu ağzlarında bulunan ovalar gibi çeşitli fiziki yapılar tarafından belirlenir. Bu fiziki coğrafya, ülkenin su kaynaklarının dağılımı, toprak özellikleri ve biyoçeşitliliği üzerinde derin bir etkiye sahiptir.

Nüfus Özellikleri

Türkiye'nin nüfus yapısı, 2007 yılında Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi'ne (ADNKS) geçişle daha detaylı olarak kaydedilmeye başlanmıştır. Bu sistem, nüfusun büyüklüğü, doğum ve ölüm oranları, evlilik durumu, eğitim seviyesi ve istihdam durumu gibi demografik ve sosyo-ekonomik değişkenler hakkında güncel ve detaylı bilgi sağlar.

Jeopolitik Özellikler

Türkiye'nin jeopolitik özellikleri, uluslararası ilişkilerdeki rolünü ve stratejilerini derinden etkilemektedir. Türkiye, Avrupa, Asya ve Afrika arasındaki stratejik kesişim noktasında yer almasıyla, özellikle enerji yolları ve ticaret güzergahları açısından büyük bir öneme sahiptir. Türkiye'nin jeopolitik konumu, aynı zamanda tarihsel ve kültürel mirası ile birleşerek, ülkeyi küresel turizmde önemli bir destinasyon haline getirmektedir. Türkiye'nin askeri gücü ve savunma sanayisi, bölgesel ve uluslararası düzeyde önemli bir rol oynamaktadır.

Denizleri ve Boğazları

Türkiye, üç önemli denize kıyısı olan ve stratejik boğazlara ev sahipliği yapan bir ülkedir: Karadeniz, Ege Denizi ve Akdeniz. Bu denizler, tarihsel olarak medeniyetlerin gelişiminde önemli rol oynamış ve günümüzde de Türkiye'nin ekonomik, kültürel ve stratejik dinamiklerini etkilemektedir. Karadeniz, Türkiye'nin kuzeyinde yer alır ve önemli bir ticaret ve ulaşım yolu olarak işlev görür. Karadeniz bölgesi, zengin ormanları, verimli toprakları ve biyolojik çeşitliliği ile bilinir. Karadeniz'e kıyısı olan şehirler, balıkçılık, tarım ve turizm gibi alanlarda ekonomik faaliyetlerde bulunur. Ayrıca, Karadeniz bölgesi, stratejik enerji kaynaklarına yakınlığı ile de dikkat çekmektedir. Ege Denizi, Türkiye'nin batısında yer alır ve Yunanistan ile olan sınırını oluşturur. Ege kıyıları, tarihi zenginlikleri, doğal güzellikleri ve turistik cazibesi ile bilinir. Ege Denizi, önemli bir balıkçılık kaynağı olmasının yanı sıra, deniz turizmi ve yatçılık için de popüler bir destinasyondur. Akdeniz, Türkiye'nin güney sınırını oluşturur ve ılıman iklimi, güzel plajları ve tarihi yerleri ile ünlüdür. Akdeniz bölgesi, özellikle turizm açısından büyük önem taşır ve Türkiye'nin en popüler turistik destinasyonlarından bazılarını barındırır. Akdeniz'in aynı zamanda, Türkiye'nin tarım sektörü için de büyük önemi vardır. İstanbul ve Çanakkale Boğazları, Karadeniz'i Marmara Denizi ve Akdeniz'e bağlar. Bu boğazlar, uluslararası ticaret yolları için hayati öneme sahiptir ve dünya deniz trafiğinde önemli bir rol oynar. İstanbul

Boğazı, tarihi ve kültürel açıdan zengin olup, İstanbul kentinin iki kıtasını birbirine bağlar. Çanakkale Boğazı ise, Anadolu ve Trakya'yı ayırır ve hem tarihi hem de stratejik öneme sahiptir. Bu boğazların kontrolü, tarihte pek çok çatışmanın ve diplomatik mücadelenin odağı olmuştur ve bugün de Türkiye'nin jeopolitik önemini artıran faktörler arasındadır.

Madenleri ve Doğal Kaynakları

Türkiye, zengin maden yataklarına ve çeşitli doğal kaynaklara sahiptir. Bu kaynaklar, ülkenin ekonomik gelişimi ve sanayileşme sürecinde önemli bir rol oynamaktadır. Türkiye'nin maden çeşitliliği, dünya genelindeki birçok ülkeyle rekabet edebilir düzeydedir ve bu durum, uluslararası ticarete Türkiye'ye önemli avantajlar sağlamaktadır. Türkiye'nin öne çıkan madenleri arasında bor, mermer, taşkömürü, linyit, krom, bakır ve altın bulunur. Bor madeni, Türkiye için özellikle önemlidir, çünkü dünya bor rezervlerinin büyük bir kısmına sahiptir ve bu alanda dünya lideri konumundadır. Bor, deterjanlardan cam üretimine kadar geniş bir kullanım alanına sahiptir ve Türkiye'nin en değerli ihraç ürünlerinden biridir. Mermer ve doğal taşlar, Türkiye'nin dış ticaretinde önemli bir yer tutar. Türkiye, dünya genelinde kaliteli mermer ve doğal taş üretimiyle tanınmaktadır ve bu sektör, önemli bir ihracat kaynağıdır. Linyit ve taşkömürü, Türkiye'nin enerji üretiminde kullanılan başlıca fosil yakıtlardır. Enerji sektöründe kullanılan bu kaynaklar, yerel üretimi destekleyerek enerji ithalatına olan bağımlılığı azaltma potansiyeline sahiptir. Krom ve bakır madenleri, sanayi sektöründe geniş kullanım alanlarına sahip olup, Türkiye'nin maden çeşitliliğini ve ekonomik potansiyelini artırmaktadır. Bu madenler, özellikle inşaat ve elektronik sektörlerinde kullanılmakta ve Türkiye'nin sanayi üretiminde önemli bir yere sahiptir. Altın ve gümüş rezervleri, Türkiye'nin maden sektöründe yükselen bir öneme sahiptir. Son yıllarda yapılan araştırmalar ve keşifler, bu rezervlerin miktarını ve ekonomik değerini artırmıştır. Altın ve gümüş, hem yerel madencilik sektörünün gelişimine katkı sağlamakta hem de Türkiye'nin dış ticaret dengesine olumlu etkiler yapmaktadır.

Turizm Potansiyeli

Türkiye, doğal güzellikleri, tarihi zenginlikleri ve kültürel çeşitliliği ile dünyanın önde gelen turizm destinasyonlarından biridir. Ülkenin sahip olduğu uzun ve çeşitli kıyı şeridi, Ege ve Akdeniz kıyıları boyunca uzanan muhteşem plajları, antik kent kalıntıları, kaplıcaları ve doğal güzellikleri, yıl boyunca yerli ve yabancı turistleri çekmektedir. Türkiye'nin turizm sektörü, İstanbul, Antalya, İzmir, Cappadocia gibi popüler şehirleriyle hem kültürel hem de deniz turizmi açısından geniş bir yelpazeye sahiptir. İstanbul, tarihi ve kültürel mirasıyla UNESCO Dünya Mirası Listesi'nde yer alan bir şehir olup, Ayasofya, Topkapı Sarayı ve Sultanahmet Camii gibi dünya çapında ünlü tarihi yapıları barındırmaktadır. Antalya, Akdeniz kıyıları boyunca uzanan altın sarısı plajları, lüks tatil köyleri ve antik kentleriyle tanınır. Türkiye'nin turizm potansiyeli, gastronomi, sağlık ve spor turizmi gibi alanlarda da kendini göstermektedir. Ülke, zengin mutfağı, geleneksel Türk hamamları ve spa tesisleri ile farklı zevklere hitap edebilmektedir. Bunun yanı sıra, Türkiye'nin eşsiz doğal manzaraları, trekking, dağcılık ve su sporları gibi aktiviteler için ideal ortamlar sunmaktadır.

Enerji Nakil Hatları

Türkiye, Ortadoğu ve Hazar Denizi bölgelerindeki zengin enerji kaynaklarına yakınlığı ve bu kaynakları Avrupa pazarlarına bağlayan stratejik konumu ile önemli bir enerji koridorudur. Ülke, çeşitli petrol ve doğalgaz boru hatlarına ev sahipliği yapmakta ve bu hatlar üzerinden geçen enerji, Türkiye'ye hem ekonomik gelir hem de stratejik bir konum kazandırmaktadır. Özellikle Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) petrol boru hattı ve Trans-Anadolu Doğalgaz Boru Hattı (TANAP) gibi projeler, Türkiye'nin enerji sektöründeki etkinliğini artırmış ve enerji nakil hatları üzerindeki kontrolünü pekiştirmiştir. Bu hatlar, Türkiye'yi enerji naklinde bir merkez haline getirmekte ve Avrupa'nın enerji güvenliği açısından kritik bir rol oynamaktadır. Ayrıca, Türkiye'nin enerji nakil hatları üzerindeki konumu, enerji diplomasisi ve uluslararası ilişkilerdeki etkisini artırmaktadır. Türkiye, enerji nakil hatları yoluyla komşu ülkeler ve bölgesel aktörlerle stratejik iş birlikleri geliştirmekte ve bu iş birlikleri hem ekonomik hem de siyasi anlamda ülkenin ağırlığını artırmaktadır.

Savunma Gücü

Türkiye, uzun tarihi boyunca askeri gücünü sürekli olarak geliştirmiş ve modern zamanlarda savunma alanında önemli bir aktör haline gelmiştir. Ülkenin stratejik konumu, askeri gücünün gelişimini ve savunma politikalarını şekillendiren en önemli faktörlerden biridir. Türkiye'nin savunma stratejisi hem bölgesel hem de küresel güvenlik ortamında önemli bir rol oynar. NATO üyesi olarak Türkiye, ittifakın güney kanadının savunmasında merkezi bir role sahiptir. Ayrıca, bölgesel güvenlik sorunlarına karşı proaktif bir yaklaşım benimseyerek hem kendi sınırlarını koruma hem de bölgesel istikrarı destekleme konusunda aktif bir politika izlemektedir. Türkiye'nin savunma sanayisi, son yıllarda önemli bir gelişim göstermiş, yerli ve milli savunma projelerine büyük yatırımlar yapılmıştır. Bu gelişmeler, ülkenin dışa bağımlılığını azaltmayı ve kendi savunma ihtiyaçlarını yerli imkanlarla karşılamayı hedeflemektedir. İnsansız hava araçları, gelişmiş füzeler, savaş gemileri ve elektronik savunma sistemleri gibi alanlarda kaydedilen ilerlemeler, Türkiye'nin askeri teknolojideki yeteneklerini artırmıştır. Ayrıca, savunma sanayisinin ihracat kapasitesi de artmış, Türkiye bu alanda dünya çapında rekabetçi bir oyuncu haline gelmiştir. Askeri eğitim ve doktrinde de yenilikler yapılmış, modern savaş

alanının gerektirdiği taktik ve stratejilere uygun olarak güncellemeler gerçekleştirilmiştir. Türk Silahlı Kuvvetleri, düzenli olarak uluslararası tatbikatlara katılarak ittifak içindeki iş birliğini ve uyumunu artırmaktadır. Ayrıca, Türkiye'nin siber savunma kapasitesi de önem kazanmış, siber tehditlere karşı etkin bir koruma ve müdahale yeteneği geliştirilmeye çalışılmıştır.

Komşularına Göre Konumu

Türkiye'nin jeopolitik konumu, komşu ülkelerle olan ilişkilerini karmaşık ve dinamik bir hale getirir. Hem tarihi hem de güncel politik durumlar, Türkiye'nin komşularıyla olan ilişkilerini etkileyen önemli faktörlerdir. Komşu ülkelerle olan ilişkiler, sadece sınır güvenliği ve askeri iş birliği ile sınırlı kalmayıp, ekonomik, kültürel ve diplomatik boyutları da içerir. Türkiye'nin sınır komşuları arasında Yunanistan, Bulgaristan, Gürcistan, Ermenistan, İnan, Irak ve Suriye bulunur. Her biriyle ilişkilerin kendine özgü dinamikleri vardır. Örneğin, Yunanistan ve Bulgaristan ile ilişkiler, AB ve NATO yelikleri bağlamında ele alınırken, Gürcistan ve Ermenistan ile olan ilişkiler bölgesel güvenlik ve ekonomik iş birlikleri üzerine kuruludur. İnan, Irak ve Suriye ile ilişkiler ise daha çok güvenlik, enerji ve bölgesel istikrar açısından önem taşır. Türkiye, komşu ülkelerle ekonomik iş birliklerini artırmak için çeşitli girişimlerde bulunmaktadır. Bunlar arasında ticaret anlaşmaları, ortak altyapı projeleri ve enerji iş birlikleri yer alır. Kültürel ve eğitim alışverişi de komşu ülkelerle ilişkileri glendiren önemli faktörler arasındadır. Türkiye, bölgesel sorunların zmne yönelik diplomatik girişimlerde bulunarak, arabuluculuk ve barış inşası süreçlerinde etkin bir rol oynamaya çalışmaktadır. Bu çabalar hem bölgesel istikrarı teşvik etmek hem de Türkiye'nin uluslararası alandaki imajını ve etkisini glendirmek amacı taşımaktadır. Türkiye'nin komşularıyla ilişkileri, zaman zaman çeşitli zorluklar ve gerginlikler yaşasa da bu ilişkiler bölgesel güvenlik, ekonomik kalkınma ve kültürel etkileşim açısından büyük önem taşır. Türkiye, bu ilişkileri dengeli bir şekilde yöneterek hem kendi ulusal çıkarlarını korumak hem de bölgesel ve uluslararası düzeyde etkin bir rol oynamayı hedeflemektedir.

TRABLUSGARP VE BALKAN SAVAŞLARI

Trablusgarp Savaşı (29 Eylül 1911- 18 Ekim 1912)

Siyasi birliğini 1861 yılında tamamlayan İtalya hızla sanayileşerek silahlanma yoluna gitmiştir. İtalya 1902 yılında Trablusgarp üzerinde “Barışçıl İşgal” siyaseti çerçevesinde Roma Bankası (Banco di Roma) aracılığı ile ekonomik ve ticari alanda bölgede faaliyetlere girişir.

İtalya Trablusgarp için 1909’da Rusya ile (Racconigi Antlaşması’nı yaparak Trablusgarp’a sahiplenme girişimlerinde bulunmuştur. Avrupa’da İtilaf ve İttifak devletler bloklaşması içerisinde İtalya İtilaf, İtalya dış siyasetinde İngiltere ve Fransa’nın yanında Avusturya- Macaristan, Almanya ve Rusya ile gizli anlaşmalar yaparak Trablusgarp’a saldırısında siyasal destek sağlamıştır.

İtalya Osmanlı Devleti’nin Kuzey Afrika toprağı Trablusgarp’a 29 Eylül 1911 tarihinde asker çıkararak işgal etmesi ile Trablusgarp Savaşı başlamıştır. Osmanlı Devleti’nin kara bağlantısı olmaması ve Balkanlarda yaklaşan savaş tehlikesi nedeniyle bölgeye subaylar göndermiştir. Mustafa Kemal ve Binbaşı Enver’in de içinde olduğu bu subaylar yereli halkı hazırlayarak İtalyan kuvvetlerine karşı savaşmıştır.

İtalya Hükümeti 23 Eylül 1911 tarihinde Osmanlı Devleti’ne bir nota gönderir, cevap alamayınca 28 Eylül 1911 tarihinde 24 süreli bir nota daha vermiştir. İtalya süre dolunca Osmanlı Devleti’ne savaş ilan etmiştir.

Osmanlı Hükümeti Trablusgarp’la kara sınırı olmadığından Türk subaylarını Mısır ve Tunus üzerinden Trablusgarp’a sevk etmiştir. Mustafa Kemal 29 Eylül 1911 tarihinde Trablusgarp Fırkası kurmaylığına atanır.

Türk subayları isimlerini gizleyerek çeşitli meslekler adı altında Trablusgarp’a ulaşmıştır. Mustafa Kemal 15 Ekim 1911’de Trablusgarp’a gitmek için İstanbul’dan Mısır’a hareket eder. Mustafa Kemal Bingazi’ye ulaşmadan 27 Kasım 1911 tarihinde Binbaşı rütbesine terfi eder ve Tobruk Komutanı olur.

Kara Savaşı

İtalya donanma gemileri 3 Ekim tarihinde İtalyanlar şehri bombalamaya başlamıştır. 4-5 Ekimde İtalyan askerleri Trablus’ta karaya çıkarak Trablus ve Tobruk’u işgal etmiştir. Osmanlı Kuvvetleri ile İtalyanlar Arasında ilk karada çatışma 8 Ekim’de gerçekleşir. 9- 10 Ekimde yerli kuvvetler İtalyanlar üzerine saldırılar düzenler. İtalyanlar 18 Ekim’de Derne’yi, 20 Ekim’de de Bingazi’yi ele geçirirler. 23 Ekim’de Osmanlı askerleri Trablus’un doğusunda Şar el Şat’ta saldırıya geçerek İtalyan birliklerini kuşatmış ve İtalyan kuvvetleri bu kuşatmadan zor kurtulmuştur. Yerli halkın şeyhlerinden Seyyid Ahmed eş-Şerif önderliğinde Senusi halkından oluşan kuvvet askeri disiplinden yoksun olsa da erkek, kadın, çocuk yaşlı vermiş oldukları mücadele ile hem Osmanlı savunma kuvvetlerine destek olmuş hem de İtalyan kuvvetlerine mücadele etmiştir.

Karada ilk önemli çarpışma 5 Kasım’da gerçekleşir. 9 Kasım’da bölgeye gelen Enver Bey tarafından organize edilen Osmanlı ve Trablusgarp kuvvetleri İtalyan kuvvetiyle karşılaşır. 13 Kasım 1911 tarihinde İtalyan kuvvetleri 2. önemli saldırısını gerçekleştirir. Şeyh Müberra’nın Meryem Kabilesi mensupları ile birlikte Osmanlı kuvvetleri bu saldırıyı önler. Kayıp vermede oldukça tereddütte olan İtalyanlar bu hücumdan geri çekilirler.

24-27 Kasım’da İtalyan güçleri Ayn-Zara vahasına (Şelalesi) saldırmıştı. Türk kuvvetlerinin sert direnişe rağmen bölgenin bir kısmını ele geçirmişler. İtalyanlar 5 Aralık’ta ikinci Ayn-Zara saldırısı yapar, 10 Aralık’ta Tuzla gölüne ulaşır, 13 Aralık’ta Tacura’yı ele geçirir, 9 Aralık’ta Setra Muharebesi gerçekleşir.

Mustafa Kemal 8 Aralık’ta Bingazi’ye varır. Mustafa Kemal İtalyanlara karşı ilk olarak 22 Aralık 1911 tarihinde Tobruk bölgesinde mücadele etmiştir. Tobruk bölgesindeki en önemli muharebe 21- 22 Aralık gecesi gerçekleşen Nadura Tepesi Muharebesi olmuştur.

Mustafa Kemal 16 Ocak 1912 tarihinde gerçekleşen muharebede sol gözünden yaralanmıştır. Gözünün kanlanması ve rahatsızlanması nedeniyle Hilal-i Ahmer Hastanesi’nde yaklaşık bir aylık tedavi süresince kalmıştır. 5 Mart 1912 tarihinde Derne Komutanı olur.

Mart 1912’den sonraki süreçte Osmanlı Devleti İtalya’nın savaşı Akdeniz’e yayma ihtimalinin Osmanlı’yı barışa zorlamak için bir manevra olduğuna inanmış ve ona göre politikalar yürütmüştür. Derne’de çatışmalar savaş süresince devam etse de en yoğun çatışmalar Kasım 1911 - Mart 1912 ve Eylül- Ekim 1912 tarihlerinde gerçekleşmiştir.

Mustafa Kemal’in komutasındaki kuvvetler 17 Eylül’de tekrarlanan İtalyan taarruzunu durdurur. 24

Eylül 2012 tarihinde yeniden büyük bir saldırıya geçen İtalyan kuvveti ilk gün beş kilometre ilerlemesine karşın Türk kuvvetinin saldırısı sonrasında ele geçirdikleri yerlerden Derne'ye geri çekilmek zorunda kalmıştır. Ekim ayında İtalyanlar Derne'deki saldırılarına ve iç bölgelere ilerlemeye son vererek savunmaya geçmiştir. İtalyanlar Osmanlı Devletini barışa götürecektir yolları aramaya başlamıştır.

Deniz Savaşı

Osmanlı donanması 28 Eylül günü sabah saatlerinde Beyrut Limanı'ndan ayrılarak İtalyan gemilerine yakalanmadan 1 Ekim günü Çanakkale Boğazı'na gelmiştir.

İtalya 3 Osmanlı gemisini bombalayarak batırılmış, kaçan bir Türk gemisi de sığındığı Preveze Limanı ile birlikte bombalanmıştır.

1 Ekim 1911'de bir İtalyan torpidosu Trablus'a teçhizat taşıyan Sayyad- Derya ve Derne vapurunu teslim olmaya zorlamıştır. Gambot kıyıya dönerek karaya otururken, Derne vapuru teslim olmamak için kendini batırır.

İtalyan donanması 24 Şubat 1912'de Beyrut'u bombalamaya başlamıştır. İtalyan donanması Beyrut sonrasında 8 Nisan 1912'de Çanakkale Boğazı'na yönelmiştir. Çanakkale Boğazı'na beklenen İtalyan saldırısı Meclis-i Mebusan'ın seçimler sonrası açıldığı ilk gün, 18 Nisan 1912'de gerçekleştirildi ve Osmanlı yönetimi daha önce de belirttiği üzere Çanakkale Boğazı'nı tüm geçişlere kapatmıştır. İtalya 1912 Nisan ayı ortalarından itibaren Ege Denizi'nde bulunan adaları işgal etmeye başlamıştır. İtalyan gemileri Ocak 1912'de İtalyan donanması Kızıldeniz'e gidip Osmanlı gemilerinin bazılarını batırıp El-Hudeyde limanını bombalar.

Uşi Barış Antlaşması (18 Ekim 1912)

8 Ekim'de Balkanlarda Karadağ'ın Osmanlı Devleti'ne savaş ilan edince Osmanlı Devleti Balkan Savaşı'nın başlaması, Ege denizindeki İtalyan donanması Makedonya'ya yardımı engellemesi nedeniyle İtalya ile barışa razı olmuştur.

İtalya ile Osmanlı Devleti arasında İsviçre'nin Lozan kentinde Uşi Barış Antlaşması imzalanmıştır.

Birinci Balkan Savaşı (8 Ekim 1912- 30 Mayıs 1913)

1878 yılındaki Berlin Anlaşması sonrasında Karadağ, Sırbistan, Hırvatistan, Romanya bağımsızlığını kazanır. Bulgaristan 5 Ekim'de bağımsız olurken Bosna- Hersek'in idaresi Avusturya- Macaristan'a bağlanır. Balkanlar'da Makedonya ve Arnavutluk gibi yerler huzursuzluklara rağmen Osmanlı Devleti'nin bir parçası olarak kaldı. Balkan Savaşı öncesinde Rusya Balkanlar'da Yunanlıları, Sırp, Karadağlıları ve Bulgarları, Avusturya-Macaristan Bosna-Hersek ve Arnavutluk'u, İtalya ise Arnavutluk ve Karadağ'ı destekledi. 1909 yılında Büyük Güçler tarafından desteklenen Makedon ayaklanmaları yeniden başladı. Ayaklanmalar Kosova, Selanik ve Manastır'da gerçekleşti. Trablusgarp Savaşı öncesinde Balkanlar'daki durum son derece karmaşıktı. Mart 1911'de Katolik Arnavutlar (Malisörler) İşkodra'da bir ayaklanma düzenledi. Karadağ bu ayaklanmada Arnavut isyancıları destekledi ve bu durum Osmanlı Devleti ile Karadağ arasındaki ilişkileri gerdi. İtalya ile Trablusgarp Savaşı devam ederken, Manastır'da, 25 Haziran 1912'de ikmal birlikler ve daha sonra Nizamiye Taburları ile II. Kolordu terhis edildi.

Osmanlı Devleti'nin Stratejisi

Balkanlardaki Türk kuvveti Trakya'da Abdullah Paşa komutasındaki Doğu Ordusu ve Makedonya'da Ali Rıza Paşa komutasındaki Batı Ordusu olmak üzere iki ordudan oluşuyordu. Balkan Savaşı'nda Bulgar, Sırp, Karadağ ve Yunan ordularına karşı 1 Numaralı Plan Doğu Ordusu'na, 4 ve 5 numaralı Planlar ise Batı Ordusu'na gönderilmişti. 4 numaralı plan Yunanistan hariç tutularak düzenlenmişti. Osmanlı ordu kurmayları, Ergene'nin büyük kolunun konuşulma, savunma ve korunma için en uygun hat olduğu konusunda hemfikir idi.

Kara Savaşları

8 Ekim 1912'de Karadağ, Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etti. Bulgaristan ve Sırbistan 17 Ekim'de, Yunanistan ise bir gün sonra Osmanlı Devleti'ne savaş ilan edince Osmanlı Devleti de 18 Ekim'de Balkan devletlerine savaş ilan etti.

Bulgaristan

Osmanlı Devleti'nin 3. Kolordu Komutanlığı Kırkkilise'de idi. Doğu Ordusu Edirne, Kırkkilise, Dimetoka ve Lüleburgaz çevresinde örgütlenmişti. Doğu Ordusu Komutanı Abdullah Paşa, 21-24 Ekim 1912 tarihleri arasında Edirne'den Kırklareli'ne kadar Bulgar kuvvetlerine karşı bir taarruz başlattı. Doğu Ordusu, arkadan beklenmedik bir şekilde gelen üç Bulgar ordusu tarafından kuşatıldı ve iki gün süren çatışmaların ardından Bulgarlar karşısında ağır bir yenilgiye uğradı. Bulgar ordusu Babaeski, Kırkkilise, Lüleburgaz, Çorlu ve Çatalca'ya kadar geldi. Kasım 1912'den itibaren Edirne iki Bulgar ve iki Sırp ordusu tarafından kuşatıldı. 31 Ocak 1913'te Bulgaristan'ın Osmanlı Devleti ile ateşkesi feshettiğini ilan etmesiyle Edirne, Çatalca, Bolayır ve Gelibolu cepheleri yeniden hareketlendi. Bulgarlar 1 Aralık'tan itibaren Doğu Cephesi'nden Edirne'yi topa tutmaya başladılar ve Edirne 26 Mart'ta Edirne Şükrü Paşa tarafından Bulgarlara teslim edildi.

Sırbistan

Sırbistan 17 Ekim 1912'de dört orduyla Türk sınırına saldırdı. Osmanlı ordusunun yetersizliği nedeniyle

Batı Ordusu hızla dağıldı. Taşlıca'nın kaybedilmesiyle Sırp ve Karadağlılar Kosova, Makedonya ve Arnavutluk'ta büyük başarı elde ettiler. 23 ve 24 Ekim 1912 tarihlerinde Kumanova Savaşı'nı gerçekleştirir. 19 Kasım'da Manastır ve Üsküp düşer. Batı Ordusu'nun Makedonya mücadelesi bu savaşla sona erdi.

Osmanlı Şark Ordusu Karargâhı 7 Kasım'da lağvedilir. Yerine "Çatalca Ordusu" kurulur ve komuta Nazım Paşa'ya verilir. Osmanlı Devleti'nin Batı Ordusu'na gönderdiği 4 Numaralı Plan, Yunanistan ile Bulgar, Sırp ve Karadağ hükümetlerine karşı düzenlenir. Yunanlıların da hesaba katılmasıyla durum değişmek zorunda kaldı ve 5 numaralı plan devreye sokuldu. Ohri, Manstır, Resne gibi yerler kaybedildi.

Karadağ

Karadağ, 8 Ekim'de Malili askerlerle birlikte Tuz'a saldırmak, bazı kasabaları ele geçirmek ve bu bölgedeki Malili ve Merdilerle birleşerek İşkodra'yı kuzeyden ve doğudan kuşatmak amacıyla Gosina ve Akova'da Osmanlı Devleti'ne karşı taarruzla geçti. İşkodra ve Elbesan gibi yerlerde savaş gerçekleşir. 26 Nisan'da İşkodra kaybedilir.

Yunanistan

Yunanistan, 18 Ekim 1912'de Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etti. Yunanistan'ın amacı Teselya'yı ve özellikle de Selanik'i Bulgarlar gelmeden önce işgal etmektir. Yunanistan ile Teselya, Ustruma, Yanya ve Selanik gibi yerler ile adalarda savaşıldı. Türk kuvvetleri bu bölgeleri kaybetti.

Deniz Savaşları

Balkan Savaşı'nda Türk donanması Yunan gemileri ile savaşır. Türk gemileri Bulgarlara karşı Karadeniz, Çatalca ve Gelibolu cephelerinde yardım ederken Yunanlılara karşı, özellikle Yunan zırhlısı Averof'a karşı mücadele eder. Ayrıca Rauf Bey'in komutasında Baskın Harekâtı planını Hamidiye gemisi ile gerçekleştirir. Hamidiye gemisi Korfu, çeşitli Yunan ve Arnavut kıyılarında, Ege'deki adalarda Yunan gemileri ile savaşmış ve büyük başarılar elde etmiştir.

Ateşkes Antlaşması (3 Aralık 1912)

3 Aralık 1912 tarihinde Osmanlı Devleti ile Bulgaristan, Sırbistan ve Karadağ ile ateşkes antlaşması yapılır. Ancak Edirne antlaşmaya katılmaz. Ayrıca 17 Aralık'ta Londra'da Büyükelçiler Konferansı ile Saint James Konferansı düzenlenir.

Londra Barış Antlaşması (30 Mayıs 1913)

Balkan ülkeleri ile Osmanlı Devleti arasında 30 Mayıs 1913 tarihinde Londra Barış Antlaşması imzalanır. Antlaşma ile Osmanlı Devleti Balkanları ve Trakya'yı Çatalca'ya kadar kaybeder.

İkinci Balkan Savaşı (29 Haziran 1913- 10 Ağustos 1913)

Makedonya üzerindeki toprak iddialarını kabul etmeyen Bulgaristan, 29 Haziran 1913'te Yunanistan ve Sırbistan'a karşı askeri harekâta girişti. İkinci Balkan Savaşı Bulgaristan'a karşı Sırbistan, Yunanistan ve Karadağ'ın müttefikliği ve Bulgaristan'ın bu ülkelere saldırı ile başlar. Romanya, Bulgar ordularının Sırp ve Yunan kuvvetleri tarafından yenilgiye uğratılmasını fırsat bilerek 10 Temmuz'da Bulgaristan'a savaş ilan etti. Romanya orduları 10 Temmuz'da kuzeyden Silistre ve Plevne'yi ele geçirdi ve Sofya'ya doğru ilerlemeye başladı. Bulgarlar, Sırp ve Yunan birliklerine karşı tüm güçlerini topladıkları için Edirne de dahil olmak üzere tüm Trakya'yı boşaltmak zorunda kaldılar. 21 Temmuz 1913'te Enver Bey komutasındaki Osmanlı birlikleri Edirne'ye girdi ve Meriç nehrine kadar Doğu Trakya'yı kurtardı.

İkinci Balkan Savaşı sonunda Balkan ülkeleri Bükreş Barış Antlaşması, Yunanistan ile Osmanlı Devleti Atina Barış Antlaşması, diğer ülkelerle ise Osmanlı Devleti ayrı olarak İstanbul Barış Antlaşması imzalar.

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI VE TÜRKİYE

Birinci Dünya Savaşı

Birinci Dünya Savaşı 28 Temmuz 1914'ten 11 Kasım 1918'e kadar süren bir küresel savaştır. Bu savaşa tarihçiler "Büyük Savaş" veya "Harbi Umumi" da derler.

Savaşı'nın Nedenleri

Savaşın nedenleri arasında milliyetçilik, emperyalizm, Almanya ile Fransa Arasında Alsace Lorraine Çatışması, militarizm, kutuplaşma, kapitalizm, Pansalavizm ve Pangermenizm ile haneden çekişmeleri yer alır.

Birinci Dünya Savaşı ve Avrupa Cepheleeri

Birinci Dünya Savaşı 28 Temmuz 1914'te Saraybosna'da Gavrilo Princip'in Avusturya-Macaristan Veliht Prensi Franz Ferdinand ve eşi Sophie'yi öldürmesiyle başladı. Almanya 1 Ağustos 1914'te Rusya'ya, 3 Ağustos 1914'te Fransa'ya ve 4 Ağustos 1914'te Belçika'ya savaş ilan etti ve Belçika'ya saldırdı.

Batı Cephesi

Batı cephesi, 1914 yılında başlayan ve uzun bir süre savaşın merkeziydi. Alman ordusu Schlieffen Planı çerçevesinde 4 Ağustos 1914 tarihinde Belçika'ya saldırdı. 1914 yılında Almanlar Verdun, Belfort arasındaki savunma hattını geçerek Belçika'ya giriş yaparken Wavre, Namur, ve Liège gibi şehirlerde şiddetli çatışmalar yaşandı. Alman birlikleri Schlieffen Planı çerçevesinde Belçika üzerindeki yay hareketlerini gerçekleştirmek istedi.

Doğu Cephesi

İttifak Devletleri Doğu Cephesi'nde Rusya ile karşılaştı. Bu cephe, Karpatlar ve Doğu Avrupa üzerinde uzanır ve büyük çaplı çatışmalara sahne oldu. Rus ordusu iki haftada 17 Ağustos 1914 tarihinde Doğu Prusya'ya girdi. Bu yenilginin ardından Tümgeneral Erich Ludendorff ve Albay General Paul von Hindenburg 8. Ordu'nun başına getirildi ve ordu yeniden düzenlendi.

Galiçya Cephesi

Galiçya Cephesi, Doğu Avrupa'da bulunan Galiçya bölgesindeki savaşları ifade etmek için kullanılan bir terimdir. Bu cephe, 1914 yılında başlar ve 1917 yılına kadar devam etti. Galiçya Muharebesi'nde sonra Rus birlikleri 24 Ağustos'tan 11 Eylül'e kadar Galiçya'yı işgal etti.

Romanya Cephesi

Romanya, Rusya, Fransa ve İngiltere arasında bir köprüydü. Özellikle Çanakkale savaşlarından sonra Bulgaristan'ın Müttefikler lehine savaşa dahil olması İtilaf Devletleri'ni çok zor durumda bıraktı. Fransa ve İngiltere, Bulgaristan'ı savaştan çıkarmak için Selanik cephesine bir saldırı planladı. Buna göre Transilvanya, Bukovina ve Banat Romanya'ya bırakılacak ve Müttefik kuvvetler Romanya'nın bu bölgeleri ele geçirmesine yardımcı olacaktı.

Balkan Cephesi

Avusturya-Macaristan, Osmanlı Devleti, Bulgaristan kuvvetleri Balkan Cephesi'nde savaştı. Bu cephe Sırbistan, Karadağ, Yunanistan ve diğer Balkan devletleriyle çatışmaları içerir. Avusturya-Macaristan bu cephede kısa süreli bazı başarılar elde etse de savaşın sonunda elde ettiklerini kaybetti.

Bulgaristan Cephesi

Bulgar Hükümeti 1 Ağustos 1914'te tarafsızlığını ilan etti. Müttefikler Bulgarlara Makedonya, Dobruca ve Doğu Trakya'yı vaat edince Bulgaristan 14 Ekim 1915'te savaşa girdi. 28 Ağustos 1916'da Alman von Mackensen Bulgar 3. Ordusu'na, Alman ve Avusturya birliklerine ve Osmanlı 6. Ordusu'na katılma emri verdi.

İtalya Cephesi

İtilaf Devletleri'nin 4 Mayıs'ta feshedilmesinden sonra, İtilaf Devletleri'nce İtalya'ya 10 Mayıs'ta Trentino ve Isonzo bölgesinin bırakılması, Arnavutluk'ta büyük ölçüde serbest bırakılması gibi giderek daha kapsamlı teklifler yapıldı. 23 Mayıs 1915'te İtalya, Avusturya-Macaristan'a savaş ilan etti. İtalyan cephesi, İsviçre sınırındaki Stelvio Geçidi'nden Tirol üzerinden Dolomitler, Karnik Alpleri ve Isonzo boyunca Adriyatik kıyılarına kadar uzandı.

Deniz Cephesi

4 Şubat'ta Almanya 18 Şubat'tan itibaren ticaret gemilerine karşı denizaltı savaşı başlattığını duyurdu. Tarafsız devletlerin protestolarına rağmen İngiltere çevresindeki sular savaş bölgesi ilan edildi ancak İngiltere'yi etkili bir şekilde abluka altına almak için Almanya'nın denizaltıları başarılı olamadı.

ABD Başkanı Wilson 8 Ocak 1918 tarihinde savaşla ilgili bir dizi ilke yayınladı.

TÜRKİYE

22 Temmuz 1914'te Enver Paşa, İstanbul'daki Alman Büyükelçisi Wangenheim'a Osmanlı Devleti'nin Almanya, Avusturya-Macaristan ve İtalya arasındaki ittifaka katılmasını önerdi. 1 Ağustos'ta Wangenheim, Enver Paşa ve Liman von Sanders Alman elçiliğinde bir araya geldiler. Almanya ile ittifak antlaşması 2 Ağustos 1914'te imzalandı.

Savaşa Giriş Nedenleri

Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'na girmesinin nedenleri arasında İtilaf Devletleri'nin Osmanlı Devleti üzerindeki paylaşım politikaları ve gizli anlaşmaları, İngiltere'nin Balkan Savaşı'nda duyarsız kalması ve Balkan Devletleri'ni desteklemesi, II. Meşrutiyet'in ilanı sürecinde İngiliz Hükümeti'nin soğuk tavrı yer alır. Ayrıca İngiltere'nin Osmanlı Devleti'nin sipariş verdiği ve yapımı tamamlayan 2 gemiye (Reşadiye ve Sultan Osman) el koyması, Maliye Bakanı Cavit Bey'in 1911'de İngiliz Bahriye Nazırı W. Churchill'e yaptığı ittifak teklifinin ret olması da nedenler arasındadır. 1914'te Bahriye Nazırı Cemal Paşa'nın Fransa'ya ittifak teklifini ret olması, son dönemde kaybedilen toprakların geri alma hedefi, Türk Alman dostluğu, Almanya'nın savaştan galip geleceği düşüncesi ve Osmanlı Devleti'nin yalnız kalmama isteği gibi nedenler de yer almaktadır.

Birinci Dünya Savaşı ve Türk Cepheleeri

28 Ekimde Osmanlı donanması Koramiral Schouchon komutasında Karadeniz'e açılarak Rus limanları ve gemilerini bombaladı. Rusya, Osmanlı Devleti'ne nota verdi ve 2 Kasım'da savaş ilan etti. İtilaf Devletleri 5 Kasım'da Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etti.

Doğu Cephesi

Osmanlı Devleti'nin Doğu Cephesi içerisinde Rusya'nın Kars üzerinden saldırısı ile başlayan Sarıkamış Muharebesi, Çanakkale Savaşı sonrasında Muş, Bitlis ve Van bölgesinde yapılan muharebeler, Bolşevik İhtilali ile savaştan çekilen Rusya'nın boşalttığı alanlarda yapılan mücadeleler ve Kafkas İslam Ordusu'nun muharebeleri yer alır.

Ermeni Tehciri

Başkomutan Vekili Enver Paşa, 2 Mayıs 1915'te Dâhiliye Nazırı Talat Paşa'ya bir yazı göndererek Ermenilerin bir daha isyan edemeyecek şekilde dağıtılmasını ve uygulamanın sadece isyanların çıktığı bölgelerdeki Ermenilere yapılmasını istedi. 27 Mayıs 1915'te geçici bir kanun çıkarılarak orduya, kamu düzenini bozan silahlı saldırganları ve isyancıları yok etme, tecavüz ve direnişleri sırasında casusluk ve hainlik yapan köy ve kasaba sakinlerini nakletme ve yerlerini değiştirme yetkisi verildi. Kanun 1 Haziran 1915 tarihinde yürürlüğe girdi ve 15 Mart 1916 tarihinde sona erdi. Tehcir, Osmanlı toprakları içinde devletin gözetimi, denetimi ve mali yükümlülüğü altında gerçekleşti.

Çanakkale Cephesi

Çanakkale Cephesi, Kasım 1914 ve 18 Mart 1915 tarihleri arasında Çanakkale Boğazı'nda gerçekleşen deniz savaşları ile 25 Nisan 1915 ve 8-9 Ocak 1916 tarihleri arasında Gelibolu Yarımadası'nda gerçekleşen kara savaşlarını kapsamaktadır. İngiltere'nin başını çektiği Müttefik güçler, Osmanlı Devleti'ni savaş dışına itmek, Süveyş Kanalı'nın güvenliğini sağlamak, Müttefik devletlerin petrol bölgelerine ulaşmasını engellemek, Rusya'dan buğday tedarik etmek ve Rusya'ya savaş malzemesi ulaştırmak amacıyla Çanakkale ve İstanbul Boğazlarını deniz yoluyla kolayca geçerek savaşı Avrupa kıtasında tutmak için büyük bir projeye giriştiler. İngiliz Savaş Bakanı Winston Churchill, Boğazlarla ilgili projesini Eylül 1914'te Başbakan Herbert Asquith'e sundu. Fransız donanması da bu plana dâhil edildi ve Çanakkale Boğazı açıklarına geldiler. 18 Mart 1915'te donanma Boğaz'a saldırdılar ama akşamüstü büyük bir hezimetle geri çekildiler.

Nisan ayından itibaren İtilaf Devletleri ordusu ile Türk ordusu arasında kara savaşları yapıldı. Kara savaşlarında Türk ordusunun üstün başarısı sonrasında Ocak 1916'da Suvla Limanı'ndan çekildiler. Savaşın sonunda İngiltere ile Rusya arasında bağlantı kurulamadı. İngilizlerin Orta Doğu projeleri aksadı. İttifak Devletleri Bulgarları yanına alarak Makedonya'da Yunan ve Sırlara karşı hareketle geçerek başarılı oldular. İttifak Devletleri'nin morali yükseldi. Türkler cepheye düşmanlarını yendi, boğazların ve İstanbul'un kurtarılması saltanatın devamını sağladı. Rusya'da ihtilal oldu, Çar devrildi ve Bolşevik Hükümeti kuruldu. Bolşevikler savaştan Brest-Litovsk Antlaşması ile çekildi. Savaş iki yıl daha uzadı.

Irak Cephesi

Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte İngiltere, Hint Okyanusu'nun güvenliğini sağlamak ve Mezopotamya'ya hâkim olmak için Irak'a bir sefer düzenledi. İngiliz birlikleri 6 Kasım 1914'te Basra'nın girişindeki Fav kentini ele geçirdi, 23 Kasım'da da Basra'yı aldı. General Towsend ve 13.000 asker Kut'ül-Amare'de esir alındı. Kut'ül-Amare'de İngilizler, Gelibolu'dan sonra Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'ne ikinci kez yenildi.

Kanal Cephesi

Süveyş Kanalı, Akdeniz ile Kızıldeniz'i birbirine bağlayan stratejik bir su yoludur. Osmanlı Devleti İngilizlerin Hindistan sömürgelerinden yardımı kesmek ve İngilizleri buradan uzaklaştırmak amacıyla bu cepheyi açtı. Süveyş Kanal Savaşı, Birinci Dünya Savaşı sırasında, 28 Ocak 1915'ten 22 Şubat 1915'e

kadar olan dönemde gerçekleşen bir dizi çatışmayı ifade eder.

Hicaz ve Yemen Cephesi

Birinci Dünya Savaşı sırasında Hicaz cephesindeki savaşlar Osmanlı Devleti ile Hicaz bölgesindeki Arap kabileleri arasında gerçekleşti. İngiltere bölgedeki Arap milliyetçiliğini körükledi ve Arap şeyhlerini Osmanlı Devleti'ne karşı ayaklanmaya kışkırttı. Şerif Hüseyin'in isyanı Süveyş Kanalı ve Suriye cephelerindeki Türk kuvvetlerinin bölünmesine yol açtı.

Filistin Cephesi

İngiltere, Osmanlı ve İtilaf Devletleri'ne karşı savaşarak bölgeyi kontrol etmeye çalıştı. Birinci Dünya Savaşı sırasında Filistin cephesinde Birüssebi, Yafa, Gazze ve Megiddo gibi önemli muharebeler yaşandı. Filistin cephesinde Türk kuvvetleri 17 ve 18 Mart 1917 tarihlerinde Gazze-Büssebi hattında yer aldı.

Suriye Cephesi

Mustafa Kemal Paşa, Padişah tarafından 7. Ordu komutanlığına atandı. 28 Ağustos'ta Nablus'taki 7. Ordu'nun komutasını devraldı. Türk ordularının Halep'te toplanmasına karar verildi.

Galiçya Cephesi

1916 yılında dört müttefik ordu kuvvetinin Alman Genel Harekât Karargâhından yönetilmesi gerektiği bildirildi. Buna göre Osmanlı Devleti'nden 3 Kolordu istendi. Bunlar Galiçya, Romanya ve Makedonya cephelerine giderece savaşa katıldı.

Makedonya Cephesi

Romanya 27 Ağustos 1916 tarihinde İtilaf Devletleri yanında savaşa girerek Avusturya- Macaristan ve Bulgaristan'la savaşmaya başladı. Almanya'nın talebi üzerine Osmanlı Devleti Romanya cephesine 15., 25. ve 26. Tümenlerden oluşan 6. Kolordu'yu, Bulgaristan'ın diğer savaş bölgesi Makedonya'da Manastır bölgesine 19 Kasım 1916 tarihinde 20. Kolordu'yu görevlendirdi. Bu kuvvetler Makedonya cephesinde Bulgar kuvvetlerine yardımcı olarak İtilaf Devletleri askerleriyle savaştı.

Birinci Dünya Savaşı'nı Sonlandıran Antlaşmalar

Birinci Dünya Savaşı Bulgaristan ile İtilaf Devletleri arasında 29 Eylül 1918 tarihinde imzalanan Selanik Ateşkes Antlaşması ile Bulgaristan savaştan çekildi. Osmanlı Devleti 30 Ekim 1918 tarihinde Mondros Mütarekesi imzaladı. 3 Kasım 1918 tarihinde Avusturya- Macaristan İmparatorluğu İtilaf Devletleri arasında Villa- Giusti Mütarekesi yapıldı. 11 Kasım'da Almanya Rethondes Mütarekesi'yle savaşı sonlandırdı.

KUVAY-I MİLLİYE VE KONGRELER

Mondros Mütarekesi ve Uygulanışı

Yeni hükümet Ahmet İzzet Paşa tarafından 14 Ekim 1918 tarihinde kurulur. Osmanlı Devleti'nde esir bulunan İngiliz komutan Towsend'in arabuluculuğunda İtilaf Devletleri ile adına Amiral Chaltroph ile Osmanlı Devleti adına Rauf Orbay arasında 30 Ekim 1918 tarihinde Ege'de Limni Adası'nın Mondros koyunda İngiliz gemisi Agamemnon üzerinde imzalanır.

İzmir'in İşgali (15 Mayıs 1919)

İngiliz amirali, Paris barış görüşmelerine uygun olarak 15 Mayıs'ta Yunanlıların İzmir'e asker çıkaracağını İzmir'de Vali ve Kolordu Komutanı'na bildirir. Yunan askerleri 15 Mayıs'ta İzmir'i işgal etti. İzmir'in işgali sırasında "Hasan Tahsin" takma adıyla gazetecilik yapan Osman Nevres Yunan askerlerine ateş açmış ve Yunan askerlerinin açtığı ateşle şehit düşmüştür. Yunan ordusu İzmir'den sonra kuzeyde (Gediz, Menemen, Manisa, Turgutlu, Salihli), merkezde (Menderes Vadisi'nden Torbalı, Bayındır, Ödemiş) ve güneyde (Torbalı'dan Aydın) olmak üzere üç koldan Ege'ye doğru ilerlemeye başlar.

Yararlı ve Zararlı Cemiyetler

Yararlı Cemiyetler

İtilaf Devletleri, Mondros Ateşkes Antlaşması'nın 7. maddesini bahane ederek ülkenin çeşitli bölgelerini haksız yere işgal etmeye başladığında, ülkenin dört bir yanında Müdafaa-i Hukuk, Reddi İlhak ve Kuva-yı Milli cemiyetleri kurulmuştur. Cemiyetlerin amacı Türk halkın hukuku, vatanını, namusunu önce korumak sonra vatanını düşman işgalinden kurtarmaktır.

Müdafaa-i Hukuk ve Reddi İlhak cemiyetleri bir kısmı şu şekildedir:

İzmir'de Reddi İlhak (Hareket-i Milliye- Reddi İlhak Cemiyeti) ve İzmir Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti.

Trabzon'da Trabzon Muhafaza-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti.

İstanbul'da kurulan Anadolu'da şubeleri olan Vilayeti Şarkıya Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti.

İstanbul'da kurulan faaliyet alanı Çukurova olan Klikyalılar Cemiyeti.

Edirne'de Trakya Paşaeli Müdafaa-i Hukuku Heyeti.

Osmaniye'de Osmaniye Cemiyeti.

Adana'da Anada Vilayeti Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti.

Kozan'da Kozan Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti.

Samsun'da Samsun Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti.

Manisa'da İstihlası Vatan Cemiyeti.

İstanbul'da Gizli Karakol (Mim-Mim) Cemiyeti.

İstanbul'da Milli Kongre Cemiyeti.

Sivas'ta Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti.

İstanbul'da Saltanat Şurası.

Zararlı Cemiyetler

İtilaf Devletleri Mondros Ateşkes Antlaşması'nın 7. Maddesi'ni bahane ederek ülkenin çeşitli yerlerini işgal ederlerken bu işgallere yardım ede, işgalcilerle beraber hareket eden işbirlikçileri bulunmaktaydı. Bu işbirlikçiler ülke içindeki azınlıklar tarafından kurulan ve ülke vatandaşları tarafından kurulan şeklinde olmuştur.

Azınlıklar Tarafından Kurulanlar Cemiyetler

Azınlıklar tarafından kurulan zararlı cemiyetler:

Mavri Mira.

Etniki Eteryä.

Pontus Rum Cemiyeti.

Göçmen Komisyonu.

Taşnak Sütyun.

Hınçak (Çan Sesi).

Alyans İsrailit

Makabi

Kardos, Rum-Ermeni Birlik Komitesi.

Yunan Komitesi.

Trakya Komitesi.

Milli Varlığa Düşman Cemiyetler
Yerli işbirlikçileri tarafından kurulan zararlı cemiyetler:
İngiliz Muhipler Cemiyeti.
Hürriyet ve İtilaf Fırkası.
Kürt Teali Cemiyeti.
Teali İslam Cemiyeti.

Sulh ve Selamet-i Osmani Fırkası.
Askeri Nıgehban Cemiyeti.
Wilson Prensipleri Cemiyeti.
Milli İradenin Oluşum Süreci ve Kongreler
Mustafa Kemal'in Samsun'a Çıkışı

Mustafa Kemal İtilaf Devletleri'nin ablukasından Anadolu'ya nasıl geçeceğini düşünüyordu, Samsun ve havzasında bir ayaklanmanın çıkması büyük bir fırsattı. Padişah Vahdettin, Mustafa Kemal'i sivillere emir verme yetkisi de dahil olmak üzere olağanüstü yetkilerle Dokuzuncu Ordu müfettişliğine atadı. İzmir'in işgalinden bir gün sonra Mustafa Kemal 16 Mayıs 1919'da Bandırma Vapur'uyla derhal İstanbul'dan ayrılarak 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıktı.

Doğu Anadolu'da Düzenlenen Kongreler

Kars, Ardahan ve Oltu Kongreleri

Ateşkes Antlaşması'nın 7. Maddesi uyarınca İtilaf Devletleri Kars, Ardahan ve Batum'un boşaltılmasını talebi üzerine 5 Kasım 1918'de Kars'ta Milli İslam Şurası kuruldu. Şura 14 Kasım'da ilk kongresini yaptıktan sonra 30 Kasım'da Kars'ta Büyük Kongre toplandı. 21 Şubat'ta Oltu Kongresi düzenlendi. 17-21 Haziran 1919 tarihleri arasında Erzurum'da bir Vilayet Kongresi toplandı.

Havza Bildirgesi

Mustafa Kemal 25 Mayıs'ta Havza'ya varır. Hemen tüm Kolordu Komutanlıklarıyla temasa geçer. Onlardan askeri birlikleri ve güçlerini belirlemelerini ister, komutanlara Kuva-yı Milli teşkilatını ve Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerini oluşturmaları isteyen bir genelge gönderir. Mustafa Kemal Havza'da Havza Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin kurulmasını ister, Havza silah deposundan halka silah dağıtır. 28 Mayıs'ta komutana, valiye ve diğer mülki ve askeri birimlere gönderdiği telgrafla ülkenin durumunu ve her şeyi halka anlatmaları talimatını verir. Erzurum'da Doğu Vilayetleri Müdafaa-i Cemiyeti'nin kongresinin düzenlenmesi için hazırlıklar yapılır.

Amasya Genelgesi

Mustafa Kemal ve arkadaşları 12 Haziran 1919'da Havza'dan Amasya'ya gelirler. Amasya'da da Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kurulmasını ister. Refet Bey, Ali Fuat Paşa ve Rauf Bey'in katkılarıyla Mustafa Kemal tarafından hazırlanan metin 14 Haziran 1919'da Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nde kabul edilir. Metin 21 ve 22 Haziran 1919'da ülke çapında yayımlanır. Metinde ülkenin içinde bulunduğu durum, İstanbul Hükümeti'nin çaresizliği, çarenin halkta olduğu, ancak halkın azmi ve kararı ile ülkenin kurtulacağı, bu amaç için Erzurum'da bölgesel, Sivas'ta ulusal kongre düzenleneceği yer alır. Anadolu'da Milli Mücadele ve İstiklal Savaşı'nın başlangıcı "Milletin bağımsızlığını yine millet azmi ve karar gösterecektir" maddesi ile hukukleştirilmiş, ulusal kongre ve ulusal heyetten bahsedilmesiyle artık milli irade, egemenlik ve cumhuriyet rejimlerinin kıvılcımları atılmıştır. Amasya Genelgesi Milli Mücadele'nin hukuki dayanağını oluşturur.

Erzurum Kongresi

Mustafa Kemal, 3 Temmuz 1919'da Erzurum'a geldi. İngiliz Yarbay Rawlinson, Mondros Ateşkes Anlaşması gereğince Erzurum'daki silahları almak istemiş ancak Kazım Karabekir Paşa buna izin vermemişti. Erzurum Kongresi, Vilayeti Şarkıya Müdafaa Hukuku Milliye Cemiyeti Erzurum Şubesi ile Trabzon Muhafaza-i Hukuk Cemiyeti'nin ortaklaşa düzenledikleri bir kongredir. Mustafa Kemal 8 ve 9 Temmuz 1919'da askerlikten istifa etti. Mustafa Kemal, Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti'nin Erzurum şubesinin faaliyet komitesi başkanlığına getirildi. Erzurum Kongresi'ne Kazım Yurdalan ve Cevat Dursunoğlu'nun yerine Mustafa Kemal ve Rauf Orbay delege olarak katıldı. Erzurum'daki kongre 23 Temmuz 1919'da tek katlı bir ilkokul binasında 62 delege ile başlamış, 14 gün sürmüş ve 7 Ağustos'ta bir beyannamenin yayınlanmasıyla sona ermiştir. Hoca Raif Efendi kongrenin geçici başkanı seçildi ve ardından Mustafa Kemal çoğunluk tarafından başkan seçildi.

Erzurum Kongresi'nde Trabzon ve Canik Sancağının Osmanlı'dan ayrılamayacağı, her türlü işgale karşı ülkenin savunulacağı, İstanbul'daki hükümet vatani ve bağımsızlığını koruyup güvence altına alamazsa, bu amacı gerçekleştirmek için Anadolu'da geçici bir hükümet kurulacağı yer alır. Mili İrade ve Milli Kuvvet'tin esas olduğu, manda ve himayenin ret olduğu, Sivas'ta ulusal bir kongrenin toplanacağı alınan kararlardandır.

Sivas Kongresi

Mustafa Kemal 2 Eylül'de Sivas'a gelmiş, kongre 4 Eylül'de Mektebi Sultani'de 38 delege ile toplanmış ve 8 gün sonra 11 Eylül'de Heyet-i Temsiliye seçimi ve beyannamenin yayınlanması ile sona ermiştir. Heyet-i Temsiliye başkanlığına Mustafa Kemal seçildi. Sivas'ta bulunan Fransız jandarma müfettişi Bruno, kongrenin toplanmaması için baskı yaptı. Sivas

Valisi Reşit Paşa çok dirençli bir insan olduğu için bu baskıya boyun eğmedi. İstanbul Hükümeti bütün vilayetlere kongrenin yapılmasını engelleme ve durdurma talimatı verdi. Hatta Elazığ Valisi Ali Galip 'i Sivas'a giderek Kongreyi basması ve dağıtması istenmişse de Ali Galip bu görevi Kazım Karabekir Paşa'nın kuvvetleri ve Vali Reşit Paşa'nın dirayeti karşısında gerçekleştirememiştir. Sivas Kongresi kararları Erzurum Kongresi kararlarının üzerine şekillenir. Burada en önemli karar Milli vicdandan doğan aynı amaca sahip kuruluşlar "Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti" ismi altında birleştirilmesidir.

Batı Anadolu'da Düzenlenen Kongreler

Batı Anadolu'da Balıkesir'de 27 Haziran 12 Temmuz ile 29 Kasım 1919 tarihlerinde Balıkesir'de dört kongre düzenlenir. Kuva-yı Milliye'ye katılma kararı alır. Hacı Muhittin Çarıklı kongrenin başkanı olur. Ayrıca Nazilli, Alaşehir, Muğla ve Afyon'da da kongreler gerçekleştirilmiştir. Afyon Kongresi

Karadeniz Kongreleri

Trabzon'da 12 Şubat ve 22 Mayıs tarihlerinde iki kez kongre düzenlenir. Kongrede Erzurum'da daha kapsamlı bir kongre düzenlenmesi kararlaştırıldı.

Çukurova Kongreleri

Milli Mücadele döneminde Çukurova'da 1. ve 2. Pozantı olmak üzere iki kongre düzenlenmiştir. Çukurova'daki Fransız işgallerine karşı 20 Kasım 1918 tarihinde merkezi İstanbul'da olan Kilikya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kurulur.

Trakya Kongreleri

Edirne'de 16 Ekim'den 13 Ekim 1919 tarihleri arasında biri Lüleburgaz'da olmak üzere dört kongre düzenlenir. Kongrelerde Temsil Heyeti kararlarının desteklenmesi kabul edilir.

Kuva-yı Milliye'nin Ortaya Çıkışı ve Faaliyetleri

Kuva-yı Milliye, Yunan ordusunun İzmir'e girip Ege'de İç Anadolu'ya ilerlemesinden sonra kurulan ve düşmana karşı savaşan örgüttür. Milli Mücadele'nin ordu ile işbirliği yapan ilk çete ve silahlı savunma teşkilatıdır. Kuva-yı Milliye, Batı Anadolu'da düşmanın saldırısına karşı halkın kurduğu savunma birliğidir. Kuva-yı Milliye, Sivas Kongresi ile tüm yurdun savunulması anlamında kullanılmış ve genel geçerlilik kazanmıştır.

Kuva-yı Milliye Cepheleri

Ayvalık Cephesi

Yunanlıların İzmir'e asker çıkarmasının ardından Manisa ve Aydın'a doğru ilerlemesi karşısında halk silahlanmaya başladı. Yunanlılar Ayvalık'a saldırdığında, ilçe kaymakamı Yarbay Ali Bey Çetinkaya ilk direnişi başlattı ve 500 kişilik bir ordu ve halkın desteğiyle Kuva-yı Milliye'yi kurdu.

Bergama ve Soma Cephesi

Bu cephe, Yunan ordusunun Haziran 1919'da Akhisar'ı işgal etmesi ve Bergama'ya ilerlemesi sonucunda ortaya çıkmıştır. Bergama ve Soma Cephesi, Kırkağaçlı Emin Bey tarafından kurulmuş ve 61. Akhisar Cephesi Komutanı Miralay Kazım Özalp Bey'in komutası altında yer almıştır.

Akhisar Cephesi

Akhisar Cephesi, Karaosmanzade Halit Paşa'nın Manisa'da Rum çeteleri tarafından öldürülmesinin intikamını almak için onu sevenler tarafından kurulmuştur.

Salihli Cephesi

Çerkez Ethem komutasında kurulan bir cephe. Bu kuvvete Kuva-yı Seyyariye denir. Bu seyyar kuvvet, Yunanlılara karşı sabit bir noktada konuşlanmadığı ve ihtiyaç duyulan her yere gittiği için bu adı almıştır.

Aydın ve Nazilli Cephesi

28 Mayıs 1919'da Aydın'ın işgali ve düşmanın Nazilli'ye ilerlemesinin ardından Nazilli'de Yörük Ali Efe komutasında bir milis kuvveti oluşturuldu. Bu birlik daha sonra 57. Tugay Komutanı Binbaşı Hakkı Bey'in Kuva-yı Milli birliklerine katıldı.

Adana, Urfa, Maraş ve Antep Cephesi

Güneydoğu ve Güneyde Fransız işgaline karşı direniş hareketleri ve Müdafaa-i Hukuk, Reddi İlhak ve Kuva-yı Milliye örgütleri oluşturulmuş, Mustafa Kemal Samsun'a çıkmadan önce Adana, Maraş, Urfa ve Antep'in savunması gerçekleştirilmiştir. Güney Anadolu'da İngilizler ve Fransızlar Adana'yı işgal etmişlerdi. Antep ve Urfa Ocak 1919'dan beri İngiliz işgali altındaydı. Ermeniler buralara göç etmeye başladı. İsyanlar çıktı ve halk can ve mal güvenliğinden yoksun bırakıldı. İşgal edilen bu yerlerde Reddi İlhak ve Müdafaa-i Hukuk cemiyetleri kurularak sivil halktan oluşan kuvvetlerce cepheler kurularak mücadele edilmiştir.

Gediz Muharebesi ve Düzenli Ordunun Kurulması

Batı Cephesi Komutanı Ali Fuat Cebesoy Paşa ile Kuva-yı Milli idarecileri 24 Ekim 1920'de Gediz'de Yunanlılara karşı bir taarruz gerçekleştirmiş, ancak başarısız olmuştur. Yunanlılar 25 Ekim 1920'de Bursa'dan saldırıya geçerek daha yerleri işgal etti. Bu yenilgi ve kaybın sorumluluğunu ne Milli Ordu ne de Kuva-yı Milliye üstlendi. TBMM Hükümeti, Ali Fuat Paşa'yı Moskova'daki büyükelçiliğe atadı. Albay İsmet İnönü Batı Cephesi komutanlığına atandı. 10 Kasım 1920'de Bilecik'te düzenli orduyu oluşturmaya başladı. Çerkez Ethem, Demirci Mehmet Efe gibi bazı Efeler ve birlikleri Albay İsmet

Bey'in komutası altında olmak istemiyordu. Kuva-yı Seyyareye 27 Aralık 1920'de TBMM Hükümeti'nce kararıyla feshedildi. Çerkez Ethem ve birlikleri bu kararı kabul etmedi ve Birinci İnönü Savaşı sırasında TBMM Hükümeti'ne isyan etti. İsyana Demirci Mehmet Efe gibi bölgede Kuva-yı Milliye içinde yer alan Efelerde katılır. İsyanlar, düzenli ordunun üzerlerine yürümesiyle bastırıldı. Böylece Ege'de Kuva-yı Milli birlikleri yerini düzenli orduya bırakmıştır.

Milli Mücadele Dönemi Cepheler

Birinci Dünya Savaşı sonrasında Osmanlı Devleti'nin imzaladığı Mondros Mütarekesi'nin 7. ve 24. maddelerine dayanılarak direniş gösteren halkın silahlanması gibi gerekçelerle Anadolu'da birçok bölge işgale uğramıştır. Anadolu'nun her bir yanında İşgallere karşı protesto mitingleri yapılmış basın yoluyla karşı durulmuş ve silahlı direniş hareketi yayılmıştır. Anadolu'nun işgale uğrayan bölgelerinde hem yörenin ileri gelenleri hem de Anadolu'ya geçmiş Türk subaylarının teşkilatlandırılmasıyla işgalcilere karşı yerel silahlı kuvvetler oluşturulmuştur. Kuva-yı Milliye adıyla toplanan bu kuvvetler Yunan düzenli ordusuna karşı güçlü bir direniş gösterememiş ise de Yunan işgalini yavaşlatmış aynı zamanda isyanların bastırılmasında da önemli görevler üstlenmiştir.

Düzenli Ordu'nun Kuruluşu

Emir komuta zincirinde olmayan Kuva-yı Milliye kuvvetlerinin bölgelerinde asayiş bozması, halka zulüm etmeye başlaması ve TBMM Hükümetini tanımaması sorun yaratmıştır. TBMM Hükümeti işgale karşı dağınık bir yapıda direnen birlikleri bir araya getirmek ve emir komuta zinciri içinde TBMM Hükümeti'ne bağlı düzenli bir yapının içine dâhil edip, silah, teçhizat ve insan yönetimini tek elden yürütmek istemiştir. 1921 ve 1922 yıllarında yapılan düzenlemeler ile düzenli orduyu oluşturacak adımlar atılmış kurulan cephelere komutanlar atanmış, Genelkurmay Başkanlığı ve Milli Savunma Bakanlığı kurulmuştur. Kurulan cephelerde de Batı Cephesi kuzey komutanlığı Albay İsmet Bey ve güney komutanlığına da Refet Paşa olmak üzere düzenlemeye gidilmiştir. Doğu Cephesine ise Kazım Karabekir Paşa atanmıştır.

Doğu Cephesi

Sevr Antlaşması hükümlerine dayanarak ve İngilizlerin de desteğini alarak Doğu Anadolu'da etkili bir askeri hareketliliğe sahip olan Ermeniler, Oltu'yu işgal etmiş halka zulme başlamıştır. Bölgede Gürcülerin de Artvin'i işgal etmeleri ve Ermeniler gibi Müslüman halka katliamlar yapmalarından dolayı Kazım Karabekir Paşa'nın Doğu Cephesinde özellikle işbirlikçi silahlı Ermeni birlikleri üzerine harekâta bulunmuştur. Doğu Cephesinde yürütülen başarılı faaliyetler sonucunda imzalanan Gümrü ve Kars anlaşmaları ile Doğu sınır güvence altına alınmıştır. Ermeniler Büyük Ermenistan hayalinden vazgeçmiştir. Doğu cephesinde kazanılan bu başarının en önemli faydası elde olan tek düzenli ordu birliklerinin Batı cephesine sevk edilmesiyle cephenin güçlendirilmesidir.

Güney Cephesi

Güney Cephesinde 1919 yılı içinde Fransızlara bırakılan Adana, Antep, Urfa ve Maraş'ta bölgede yaşayan Ermenilerin gönüllü olarak Fransız ordusuna katıldığı görülmüştür. Bu cephede savunmalar şehirler üzerinden yürütülmüş, halkın başlattığı direniş hareketi Türk subayları tarafından örgütlenmiştir. Maraş'ta Sütçü İmam'ın Fransız Ordusu içindeki Ermenilere karşı direnişi ve Maraş kalesine asılan bayrağa müdahale direnişin sembolü olmuştur. Bölgedeki ordunun elindeki silahların halka dağıtılması Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin ve Kuva-yı Milliye birliklerinin örgütlenmesi mücadelenin her yönden kararlılıkla yürütülmesini sağlamıştır. Arslan (Toğuzata) Bey, Kurtoğlu Salim Bey ve Kılıç Ali (Kılıç) Bey'in teşkilatlandığı ve yönettiği Maraş Kuva-yı Milliyesinin silahlı direnişi Fransız ordusuna önemli kayıplar verdimiş ancak teçhizat bakımından güçlü olan orduya karşı verilen mücadele başarıyla sonuçlanmasa da işgal güçlerinde önemli bir endişeye sebep olmuştur. Urfa'da da bölgedeki ayrılıkçı Ermeniler Fransız ordusuyla işbirliği yapmış, Maraş'ta olduğu gibi Urfa'da da Fransız Ordusuna katılan Ermenilerin halka karşı yaptıkları taşkınlık ve kötü muamele ile Urfa halkının teşkilatlanmasına silahlı direnişe girişmesine sebep olmuştur. Urfa savunmasında Mustafa Kemal Paşa tarafından Urfa Jandarma Komutanlığı görevine atanmış olan Yüzbaşı Ali Saip (Ursavaş) başarılı faaliyetlerde bulunmuş, 15 Ocak 1920'de Urfa'da Kuva-yı Milliye teşkilatını kurmuş ve kısa sürede 3.000 kişilik bir Kuva-yı Milliye birliği oluşturmuştur. Bölgedeki aşiret reislerinin desteğini de alan Namık Bey takma adını kullanan Yüzbaşı Ali Saip Bey'in 7 Şubat 1920'de Fransız Komutanlığı'na bir gün içinde şehri boşaltmaları yönündeki ultiimatına olumsuz cevap almasıyla Urfa'da silahlı direniş başlamıştır. Kısa sürede şehrin yarısı Fransızlardan kurtarılmış, yaklaşık iki ay süren çarpışmalardan sonra da Fransızlar 11 Nisan 1920'de Urfa'dan çekilmiştir.

Antep'te de Maraş ve Urfa'da olduğu gibi Fransızlar Ermenilerle işbirliği yapmıştır. Ermenilerin Türklere yönelik zulümlerin yaşanması üzerine halkın direnişi ile birlikte "Şahin" takma adıyla Üsteğmen Sait Efendi, Kuva-yı Milliye Komutanlığı'na atanmıştır. Şahin Bey, emrindeki çok az sayıdaki kuvvetle 26 Mart 1920'de Fransız kuvvetleriyle girdiği çarpışmada süngü darbeleriyle şehit

olmuştur. Mustafa Kemal Paşa'nın emriyle Kuva-yı Milliye Komutanlığı'na atanan Kılıç Ali direnişi sürdürmüştür. Maraş ve Urfa'da yenilgiye uğrayan ve Antep'te de zor durumda kalan Fransızlar kısa süren çatışmasızlıktan sonra 11 Ağustos'ta Antep'i yoğun top ateşi altına almıştır. Kuşatılmış, açlık ve cephane eksikliğine rağmen kısıtlı imkânlarla Fransızlara karşı direnen Antep, on aylık bir direnişin ardından 9 Şubat 1920'de teslim olmuş ise de Fransızlar Ankara Antlaşması'nın ardından 25 Aralık 1921'de de şehri boşaltmaya başlamış ve iki yıl süren işgal son bulmuştur.

Adana-Antep Cephesi'nin Komutanlığı'na ise Albay Selahattin Adil atanmış Fransızlara karşı yürütülen askeri faaliyetler daha etkili bir hal almıştır. Bölgede 11'inci Tümen'in desteği ile Kuva-yı Milliye kuvvetleri Fransızlara büyük bir darbe vurmuştur. 19 Temmuz 1920'de saldırıyla Fransızları ağır kayıplara uğratmış, Mersin ve çevresinde Fransızlara ciddi zayıatlar verdirilmiştir. Adana ve çevresinde Kuva-yı Milliye güçleri ile Fransızlar arasında uzun süre devam eden çarpışmalar 5 Ocak 1922'de Fransızların bu bölgeden tamamen çekilmesiyle bitmiştir.

Batı Cephesi

Batı Cephesinde Yunan ordusunun işgaline karşı ilk silahlı direnişte Kuva-yı Milliye kuvvetleri tarafından yapılmış ancak bu kuvvetler Yunan ordusunun ilerlemesini engelleyememiştir. Kurulan düzenli ordunun ilk zaferi Birinci İnönü Muharebesi olmuş bu muharebeyle TBMM Hükümeti meşruiyetini kazandığı gibi iç ve dış politikada da önemli kazanımlar elde etmiştir. II. İnönü zaferi ile de hem içeride hem de dışarıda işgallere karşı başlayan direnişin zaferle sonlanacağına dair inanç ve güven artmış daha kararlı adımlar atılmıştır. Ancak Aslıhanlar ve Dumlupınar Muharebeleri ile Eskişehir-Kütahya Muharebelerinde yaşanan yenilgi ve geri çekilme TBMM içinde muhalefetin güçlenmesine hatta başkent Ankara'nın taşınması tartışılmıştır. Sakarya meydan Muharebesi öncesinde Başkomutanlık kanunu ile yetkilerin belirli süre içinde Mustafa Kemal Paşa'ya verilmesi ile Tekalif-i Milliye emirleri düzenlenmiştir. Millet bütün varlığı ile vatan savunmasına destek olarak sürece dâhil olmuş "hatt-ı müdafa yoktur sathı müdafa vardır o sath bütün vatandır" sözü vücut bulmuştur.

Sakarya Meydan Muharebesi, sürekli savunmada kalan Türk ordusunun taarruza kalktığı ve işgallere karşı direnişinin tüm dünyada kabul edildiği bir muharebedir. Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın Başkomutanlığında yapılan bu sebeple Başkomutanlık Meydan Muharebesi de denilen büyük taarruz ile başlayan muharebe ise milli mücadelenin zaferle taçlandırıldığı bir muharebe olmuş 9 Eylül'de Türk Ordusunun İzmir'e ulaşmasıyla sonlanmıştır. Sakarya ve Başkomutanlık zaferi sonucunda Türk devleti tüm dünya tarafından tanınmıştır.

Millî Mücadele başından sonuna meşru bir hareket olarak yürütüldü. Mondros Mütarekesi sonrası kurulan millî cemiyetler bunun ilk adımıydı. Millî Cemiyetler, protesto ve propaganda yolu ile Türk milletinin haklarını dile getirmeye çalıştılar. İtilaf Devletleri'nden haksız işgallerine son vermeleri ve Wilson Prensipleri'ne uygun hareket etmeleri istendi.

İzmir'in işgali, Millî Mücadele için yeni bir aşama oldu. İngiltere, Fransa ve İtalya'nın yaptıkları işgaldı ve geçici olduğuna inanılıyordu. Yunan Ordusunun 15 Mayıs 1919'da İzmir'e asker çıkarması bir ilhak idi. Bu nedenle Türk milleti İzmir'in Yunan Ordusu tarafından işgalini kabullenmedi. Bütün yurttan protesto telgraf ve mitingleri ile bu işgale büyük tepki gösterildi. Tepkiler bununla kalmadı ve Kuva-yı Milliye hareketi doğdu. İzmir'in işgali ile silahlı mücadele aşamasına geçildi. M. Kemal Paşa (Atatürk) Samsun'a çıktı ve milletin beklediği kurtarıcı lider oldu. Amasya Genelgesi, Erzurum ve Sivas Kongreleri ile Millî Mücadele meşru yolda ilerlemeye devam etti.

Misak-ı Milli'nin Kabulü

İstanbul'da Meclis-i Mebusan'ın toplandı. Meclis-i Mebusan millet iradesini temsil etmesi açısından çok önemliydi. Meclis kendinden bekleneni yaptı ve 28 Ocak 1920'de Misak-ı Milli kararlarını kabul etti. Misak-ı Milli ile Millî Mücadele'nin programı ortaya konuldu.

İstanbul'un İşgali

İtilaf Devletleri Misak-ı Milli'den haberdar oldukları anda, Meclis'te tecelli eden millet iradesini söndürmek için harekete geçti. Yapılan baskılar yeterli görülmezken 16 Mart 1920'de başkent İstanbul işgal edildi. Meclis-i Mebusan dağıtıldı ve bazı milletvekilleri tutuklandı. İtilaf Devletleri sömürgelerinde başarılı olan başkent işgali ve aydınların sürgün edilmesini Osmanlı Devleti'nde uyguladı. Bu taktiğin Türk milleti üzerinde aynı sonucu vermeyeceğini tahmin edemediler.

Büyük Millet Meclisi'nin Kuruluşu

M. Kemal Paşa, Anadolu'nun bağrında Ankara'da bir "Kurucu Meclis" toplanacağını ilan etti. Meşru mücadelenin bu kez merkezi 'Büyük Millet Meclisi' oldu. Yapılan seçimler sonucun 23 Nisan 1920'de Meclis açıldı. Meclisin açılması ile adı konulmamış yeni bir devlet doğdu. Yasama ve yürütme yetkilerini elinde bulunduran Meclis, 3 Mayıs 1920'de BMM Hükümetini kurdu. Benimsenen hükümet sistemi "Meclis Hükümeti" sistemiydi. 25 Nisan'da mücadelenin amaç ve hedeflerini ortaya koyan "Büyük Millet Meclisi'nin Memleket Beyannamesi" yayımlandı. 30 Nisan'da Avrupa Devletleri'ne ve tarafsız devletlere BMM'nin açıldığı duyuruldu.

İç Ayaklanmalar

Ankara'da açılan Meclis'e karşı Millî Mücadele karşıtları harekete geçti. Ayaklanmaların arka arkaya patlak vermesinde, İstanbul'un işgali sonrası Damat Ferit Hükümeti döneminde padişah fermanı, Hükümet bildiri ve Şeyhülislam fetvasından oluşan bir kâğıdın İngiliz uçakları ile tüm Anadolu'ya atılması etkili oldu. 1920 ayaklanmaları doğrudan Millî Mücadele hareketini boğmaya yönelikti.

Ayaklanmalar ve asayişsizlik BMM'nin en önemli sorunu oldu. Meclis 29 Nisan 1920 günü "Hıyanet-i Vataniye Kanunu"nu kabul etti. Dört ay sonra bu kanunun uygulamada beklenen etkiyi yaratmadığı anlaşıldı. Asker kaçakları, ayaklanmaların ve asayişsizliğin temel nedeni görülerek 11 Eylül 1920'de "Firariler Hakkında Kanun" kabul edildi. Bu kanun ile "İstiklal Mahkemeleri" kuruldu. BMM, İstiklal Mahkemeleri ile "yargı" yetkisini de kullanmaya başladı. Meclis, 'kuvvetler birliği' prensibi çerçevesinde 'yasama ve yürütme' yetkisinden sonra 'yargı' yetkisini de bünyesinde toplamış oldu.

Sevr Antlaşması

İtilaf Devletleri, Ankara'da BMM'nin kuruluşu gerçekleşirken 19-26 Nisan 1920'de San Remo Konferansı'nı topladı. Türklerin görüşlerini dahi almaksızın aldıkları kararları Osmanlı Hükümeti'ne bildirdiler. Bu kararlar Osmanlı Devleti'nin varlığını yok sayan kararlardı. İstanbul'daki hükümet için bile kabul edilmesi mümkün değildi. BMM, 22 Mayıs'ta San-Remo kararlarından haberdar olduğu zaman çok sert tepki gösterdi. İstanbul'da toplanan Saltanat Şurası kararlar üzerinde çalıştı, vekiller heyeti tartıştı. Sonrasında hazırlanan muhtıra konferansa sunuldu. Ancak, İtilaf Devletleri bu muhtırayı dikkate almadı. Osmanlı Devleti'ni anlaşmayı imzalamaya zorlamak ve Birinci Dünya Savaşı kayıplarının intikamını almak için, 22 Haziran'da Yunan Ordusu'nun taarruzu başlatıldı. Osmanlı Devleti'ne 27 Temmuz'a kadar barışı kabul veya reddetmek üzere süre tanınmıştı. Saltanat Şurası'nda 22 Temmuz günü antlaşmanın kabulü yönünde karar alındı. 10 Ağustos 1920'de Hadi, Rıza Tevfik ve Reşat Halis Beyler tarafından Sevr Barış Antlaşması imzalandı. Bu antlaşma BMM tarafından yok hükmündeydi. Bu nedenle Sevr Antlaşması ölü doğmuş bir antlaşmadır.

1921 Anayasası

Devlet olma yolunda en önemli adımlardan biri, 20 Ocak 1921’de “Teşkilat-ı Esasiye Kanunu”nun kabulüydü. Bu kanun ile siyasi yapıya yönelik meclis ve hükümetin oluşumu, yetkileri, çalışma ilkeleri belirlendi. İdari yapıya yönelik de kararlar alındı. Vilayetlere ve nahiyelere bazı özerklikler tanındı. Vilayetlere eğitim, tarım, sağlık, bayındırlık gibi özerklikler tanıyan yeni bir teşkilat yapısı öngörüldü.

Londra Konferansı

Birinci İnönü Savaşı sonrası 12 Şubat’ta Londra Konferansı toplandı. Bu konferans BMM’nin resmi olarak tanınmasında etkili oldu. Misak-ı Milli kararları anlatıldı. Ancak Bekir Sami Bey, konferans sonrası Londra’dan ayrılmadan İtilaf Devletleri ile bazı anlaşmalar yaptı. Bu anlaşmalar Misak-ı Milli kararlarına aykırı bulunarak BMM tarafından kabul edilmedi. Bekir Sami Bey Dışişleri Bakanlığı görevinden ayrıldı. Yerine Yusuf Kemal Tengirşenk getirildi.

Mudanya Mütarekesi

3 Ekim’de başlayan mütareke görüşmeleri sonucunda 11 Ekim’de mütareke imzalandı. Savaş dönemi Mudanya Mütarekesi’nin imzalanması ile kapandı. Mudanya’da Türkiye’yi İsmet Paşa temsil etti. Doğu Trakya savaş yapılmaksızın kurtarıldı. Mütareke sonrası İngiliz Başbakanı istifa etti ve siyasi hayatı sona erdi.

Saltanatın Kaldırılması

Barış konferansının toplanacağı yer tartışılırken İtilaf Devletleri, İstanbul ve Ankara hükümetlerini barış görüşmelerine birlikte davet etti. M. Kemal Paşa bu gelişmeyi saltanatın kaldırılması için önemli bir fırsat gördü. 1 Kasım 1922’de Dr. Rıza Nur ve arkadaşlarının verdiği kanun teklifi ile saltanat kaldırıldı. Padişah, Mehmet Vahdettin 17 Kasım 1922’de İngiltere’ye sığınarak İstanbul’dan ayrıldı.

Lozan Barış Antlaşması

Lozan görüşmeleri başladı ve İtilaf Devletleri’nin Lozan’da Türk milletinin haklarını tanımak istemediği görüldü. Birinci Lozan görüşmelerinde hemen hemen hiçbir konuda uzlaşma sağlanamadı. Lozan Konferansı anlaşmazlıklar nedeniyle dağıldı. Görüşmeler daha sonra yeniden başladı. İkinci Lozan görüşmelerinde sorunlar biraz daha kolay çözümlendi. 24 Temmuz 1923’te Lozan Barış Antlaşması imzalandı.

Lozan Barış Antlaşması’nın imzalanması ile yeni bir döneme girildi. M. Kemal, öncelikle rejim sorununun hallini istiyordu. Öncelikle yeni Meclis seçimi gerçekleştirildi ve yeni Meclis tarafından antlaşma onaylandı. İtilaf Devletleri 2 Ekim’de İstanbul’dan ayrıldı. 6 Ekim’de Şükrü Naili Paşa (Gökberk) komutasında Türk birlikleri İstanbul’a girdi. Bu başkent sorununu gündeme getirdi. İsmet Paşa ve 14 arkadaşının verdiği kanun teklifi ile Ankara başkent oldu.

Cumhuriyetin İlanı

M. Kemal Cumhuriyet’in ilanı ile ilgili iç ve dış kamuoyunu hazırlamaya çalıştı. Fethi Bey’in 24 Ekim 1923’te İçişleri Bakanlığı’ndan istifası bir hükümet krizine neden oldu. Bu krizin çözümü aynı zamanda rejimin adının belirlenmesine imkan verdi. 29 Ekim 1923’te Cumhuriyet ilan edildi. Cumhuriyetin ilk Cumhurbaşkanı M. Kemal, ilk başbakan İsmet Paşa, ilk Meclis başkanı Fethi Bey oldu.

1922 yılında savaş bitmiş, Mudanya Mütarekesi imzalanmıştı. Savaş kazanılmış sıra barışın kazanılmasına gelmişti. Barış konferansının toplanması için çalışmalar sürerken İtilaf Devletleri'nin hem İstanbul Hükümetini hem de TBMM Hükümetini konferansa davet etmesi 1 Kasım 1922'de Saltanatın kaldırılması ile sonuçlandı.

Kasım 1922'de toplanan Lozan Barış Konferansı ile yeni Türkiye'nin şekillenmesi çalışmaları başladı. Bu gelişme Meclis'te Birinci Grup ile İkinci Grup arasındaki ilişkilerin gerilmesine neden oldu. Lozan görüşmeleri üzerinden başlayan gerginlik Birinci Meclis'in artık yeni dönemi taşıyamayacağını gösterdi. Lozan Barış Antlaşması'nın bu Meclis tarafından imzasında yaşanılacak sorunlar da düşünüldüğünde yeni dönemde yeni bir meclisin toplanmasına karar verildi.

Halk Fırkası

1923 yılında yapılan seçimler ile oluşan Meclis yeni dönem için hazır görünüyordu. Yine aynı yıl içinde 9 Eylül 1923'te Halk Fırkası kuruldu. Türkiye siyasi, hukuki, ekonomik ve sosyal bir program çerçevesinde hareket edecek bir siyasi partiye ihtiyaç duyuyordu. 9 umdeyi (prensip) esas alan fırka, modern ve çağdaş Türkiye'nin oluşması, halkın demokratik bilinçlenmesinin gelişimi için rehber olacaktı. Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nden siyasi fırkaya geçiş bir zorunluluk idi.

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası

Saltanatın ve hilafetin kaldırılması M. Kemal'in yakın arkadaşları Kazım Karabekir, Ali Fuat (Cebesoy), Refet (Bele) ve Rauf (Orbay) ile yollarının ayrılmasına neden olmuştu. İkinci gruptan ve eski İttihatçılardan pek çok kişi bu kişiler etrafında toplanmaya başladı. Anayasa'da çok partili siyasi yaşamı engelleyen bir madde olmadığı için yeni bir fırka kurulması çalışmalarına karşı çıkılmazdı. Fırkayı kuracak olanların bir kısmı aynı anda ordu ve siyasette bulunuyordu. Kendilerinden milletvekili oldukları için ya ordudan ya siyasetten ayrılmaları istendi. Ordudaki görevlerinden ayrılarak 17 Kasım 1924'te TCF'yi kurdular. Bu muhalif hareketin inkılaplar döneminde doğması, İttihatçıların desteğini alması ve programındaki muhafazakar yapısı nedeniyle M. Kemal Paşa ve arkadaşları tarafından kuşku ile karşılandı. Fırka'nın Şeyh Sait Ayaklanması'nın çıkmasını cesaretlendirdiği düşüncesi ile Diyarbakır İstiklal Mahkemesi tarafından bölgedeki şubeleri kapatılırken, Ankara İstiklal Mahkemesi tarafından bu karar örnek alınarak fırkanın bütün ülkedeki şubeleri kapatıldı.

Şeyh Sait Ayaklanması

13 Şubat 1925'de çıkan ayaklanma Hilafetin kaldırılması ile ilişkili görülmüştür. Musul Sorunu'nun Türkiye ile İngiltere arasında henüz çözülmediği bir dönemde çıkması ise çok manidardır. Türkiye'nin, "Türkler ve Kürtler kardeştir", "Türkiye istikrarlı ülkedir" tezlerini savunurken, çıkan ayaklanma Türkiye'nin dışarıda elini zayıflatmış, içeride istikrarsız bir ülke görüntüsü vermesine neden olmuştur. Fethi Bey Hükümeti'nin istifası ile İsmet Paşa Hükümeti'nin kurulması ve 4 Mart 1925'de çıkarılan Tahrir-i Sükun Kanunu ayaklanmanın 31 Mayıs 1925'de bastırılmasında çok etkili oldu.

M. Kemal Paşa'ya (Atatürk) Suikast Girişimi

M. Kemal Paşa'nın inkılaplar ve modern Türkiye oluşumu durdurmak isteyenler, hayatına kast ederek bunu yapabileceklerini düşündüler. Bu amaçla eski İttihatçılar harekete geçti ve İzmir'de bir suikast planladı. M. Kemal'in İzmir'e ziyaretinde bir günlük gecikme oldu ve gelen suikast ihbarı ile durum öğrenildi. Bu gelişme üzerine Ankara İstiklal Mahkemesi, İzmir ve Ankara'da suikast ile ilişkisi olanları yargıladı. Bu mahkemelerde suikastta fiilen yer alanlar, TCF'nin kurucuları ve Milli Mücadele'nin önemli kişileri ile eski İttihatçılar yargılandı. Suçlular idam ve hapis cezasına çarptırıldılar. Bu suikast girişimi İttihatçıların tasfiyesi ile sonuçlandı.

Serbest Cumhuriyet Fırkası

1929 Dünya ekonomik krizi yurt gezilerinde M. Kemal Paşa'ya sürekli ekonomik sıkıntılardan ve vergilerden şikayet şeklinde yansıdı. Toplumda rahatsızlığın arttığı görüldü. Toplumda oluşabilecek rejim karşıtı muhalefet, kurulacak güdümlü muhalif fırkaya yönlendirilmek istendi. M. Kemal'in güvendiği kişi olan Fethi Bey'in fırkayı kurmasını istedi. Fethi Bey, M. Kemal'den aldığı garanti ile fırkayı kurdu. SCF'den muhalif fırka olarak kalması, iktidarı hedeflememesi, sadece hükümeti denetlemesi isteniyordu. SCF kısa sürede büyük ilgi gördü ve iktidara gelmek isteyen bir tutum sergilemeye başladı. Bu tutum CHF ile ilişkilerde rahatsızlık yarattı.

Belediye seçimleri ve İzmir mitingi SCF'ye karşı CHF'nin bakışını değiştirdi. M. Kemal'in fırkaya karşı tarafsız kalacağına dair verdiği sözü tutamayacağını belirtti. Bu durumda Fethi Bey M. Kemal ile karşı karşıya gelebilirdi. Bu nedenle partiyi kapatma kararı aldı.

Menemen Olayı

SCF'nin kapatılması üzerinden çok geçmeden Menemen'de bir olay yaşandı. SCF'nin miting gerçekleştirdiği ve olaylar yaşanan İzmir'e bu kadar yakın bir yerde böyle bir olayın patlak vermesi şaşırtıcı oldu. Derviş Mehmet ve müritlerinin geldikleri Menemen'de halkı galeyana getirerek ayaklanma çıkarmaya çalışması, kendilerine müdahale etmek isteyen Asteğmen Kubilay ve iki bekçinini öldürülmesine yol açtı. Olaya jandarmanın müdahalesi ile etkisiz hale getirildiler. Olay nedeniyle Menemen'de sıkıyönetim ilan edildi. Olayla uzaktan ve yakından ilgisi bulunduğu şüphelenilen kişiler tutuklanarak yargılandılar. Yargılamalar sonucunda idam ve hapis cezalarına çarptırılanlar oldu. Olayın siyasi uzantıları bulunmadığı için olaydan iki ay sonra sıkıyönetim kaldırıldı.

Wagon-Lits Olayı

Milli Türk Talebe Birliği (MTTB) kurulmuştu. Milli bilinç sahibi bir gençlik önemliydi. Gençliğin milli bilinci, ilk kez Wagon Lits şirketinde yaşanan olay ile test edildi. Türkiye'de yataklı vagon işletmesi Wagon-Lits şirketinde Fransızca konuşulmasını zorunlu tutuyordu. 11 Şubat 1933'te Naci Bey'in Beyoğlu Pera'daki Wagon Lits şirketi acentesinden, Galata bürosundaki Türk memur ile telefonda Türkçe konuşması, Beyoğlu şubesinin Belçikalı müdürü Gaetan Jannoui tarafından tepkiyle karşılandı. Müdür Naci Bey'e hakaret ederek Türkçe konuştuğu için 25 kuruş para cezası, itiraz etmesi üzerine de 15 gün işten uzaklaştırma cezası verdi.

Bu olayın kamuoyunda duyulması ile gençlik harekete geçerek şirketi protesto etti. Protesto sonrası gençlik dağıldı. "Vatandaş Türkçe konuş" kampanyası başlatıldı.

Razgrad Olayı

14 Nisan 1933 gecesi Bulgaristan'ın Razgrad şehrinde şovenist Bulgar gençleri Türk mezarlığına saldırarak mezarları tahrip etti. Bulgar yetkililerin olaya ilgisiz kalması özellikle gençler üzerinde infial yarattı. MTTB'li gençler miting için harekete geçti. Mitinge izin verilmediği halde gençlik miting yapmak ve protestoda bulunmakta ısrar etti. Önce Bulgar konsolosluğuna, arkasından Bulgar mezarlığına gittiler. Yer yer güvenlik güçleri ile karşılaşmalarına rağmen Taksim'e kadar eylemlerine devam ettiler. Güvenlik güçlerinin dağılması yönündeki emirlere uymamaları nedeniyle MTTB Başkanı Tefik Bey ile 80 genç tutuklandı. Gençlik gösterdiği milli bilinç basın tarafından takdir edilse dahi güvenlik güçleriyle karşı karşıya gelmeleri hoş karşılanmadı. Gençliğin tutumu nedeniyle MTTB kapatıldı.

Dersim Ayaklanması

Dersim'in doğal yapısının ayaklanmalar için çekirdek oluşturduğu dikkate alınarak Tunceli için bir "İslahat Programı" hazırlandı (Çavdar, 1999: 333). Bölgede meydana gelen olaylar nedeniyle 14 Haziran 1934'te 2510 sayılı "İskân Kanunu" çıkarıldı. Bu kanunu "Tunceli Kanunu" takip etti. 25 Aralık 1935'te çıkarılan kanun ile Dersim, "Tunceli" adı ile vilayet teşkilatına bağlandı (Çavdar, 1999: 334-335). Bölgeye ulaşımı sağlamak için yol ve köprüler inşasına girildi. 1937 ilkbaharında, Tunceli'de hükümet tarafından köprü, yol, hükümet binası, okul, hastane yapımı başladı (Çavdar, 1999: 335). Devlet kurumları ile devlet hizmetlerinin Tunceli'ye gelmesinden kendi feodal düzenlerinin bozulacağı için kuşkuya kapılanlar olayları başlattı (Doğan, 2012: 160). Seyit Rıza önderliğindeki ayaklanma askeri hareketler sonucunda bastırıldı. (Çavdar, 1999: 336)

M. Kemal (Atatürk) Döneminde Yapılan İnkılaplar

M. Kemal, Milli Mücadele döneminde modern Türkiye'nin kuruluşu için harekete geçmişti. Meclis kurulması, demokratik adımlar, Maarif Kongresi'nin yapılması inkılapların erken habercileri idi. İlk önemli adım saltanatın kaldırılarak Cumhuriyetin ilanı oldu. Bu adımlar Hilafetin, Şer'iyeye ve Evkaf Vekaletinin kaldırılması, Tevhid-i Tedrisat Kanununun kabul edilmesi ile devam etti. Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Reisi'nin (Genel Kurmay Başkanı) kabine üyeliğinden çıkarılması, Medreselerin kapatılması, Şapka Kanunu, Medeni Kanun, Borçlar Kanunu, Ceza Kanunu, Tekke, Zaviye ve Türbelerin kapatılması ile devam etti.

Türkiye'nin modernleşmesi yönündeki kararlılık kadın hakları alanındaki adımlar ile ilerledi. Bunu Harf inkılabı, Millet Mektepleri, Üniversite reformu, soyadı kanunu izledi. Saat, takvim, ağırlık ve uzunluk ölçülerinin değişimi izledi.

Toplumun kültürel gelişmesine yönelik adımlar unutulmamıştı. Türk Tarih Kurumu ve Türk Dil Kurumlarının kurulması önemliydi. Türk inkılabının topluma benimsetilmesi için 1931'e kadar Türk Ocakları etkili olmuştu. 1932'den itibaren Halkevleri bu görevi üstlendi.

Devlet ekonomik alanda da birçok adım attı. Kapitülasyonların kaldırılması, Aşar vergisinin kaldırılması, Teşvik-i Sanayi Kanunu'nun çıkarılması, ekonomik hayat için gerekli bankaların ve para politikası için Merkez Bankası'nın kurulması, iki kalkınma planı yapılması gibi çok temel adımlar atıldı.

ATATÜRK DÖNEMİ'NİN AMAÇ VE İLKELERİ

Atatürk Dönemi'nin dış politikasının temel hedefleri Millî Bir Devlet Kurmak, Bağımsızlığı ve Barışı Korumak, Modernleşmek ve Demokratlaşmaktır. Bu hedeflere ulaşmak için izlenen temel dış politika ilkeleri ise şöyle sıralanabilir: Gerçekçilik, Bağımsızlık, Barışçılık, Güvenlik, Batıcılık ve Akılcılık.

CUMHURİYET DÖNEMİ (1923-1938)

1923'ten 1930'a kadar geçen dönemde Türkiye, uluslararası alandaki tüm gelişmelerle ilgilenmekle beraber esas olarak Lozan'dan kalan pürüzlerin çözümüyle uğraştı. 1930'dan itibaren iç ve dış meselelerini büyük ölçüde çözüme kavuşturdu. Birinci Dünya Savaşından sonra kurulan dünya düzeninden memnun olmayan devletler mevcut dünya dengesini değiştirmek için 1930'lu yıllarda yoğun bir faaliyet içerisine girdiler. Bu devletlere Revizyonist devletler denildi. Statükoyu korumaya çalışan devletler ise Anti Revizyonist olarak anıldı. Bu dönemde Türkiye, Sovyetler Birliği ile kopmamak şartıyla Batı'ya yaklaştı, "Yurtta Sulh Cihanda Sulh" anlayışıyla hareket etti. Bununla beraber koşulların değişimini fırsata çevirerek Misak-ı Millî'de yarım kalan hedefleri, sonraki dönemde gerçekleştirmeyi bildi.

Türk Yunan İlişkileri

1930'a kadar Türk Yunan ilişkilerinde gerginlikler yaşanırken 1930'dan sonra dostluk egemen oldu. İlk evrede Türkiye ile Yunanistan ilişkilerinde sorunların kaynağı Lozan'dan kalan meselelerdi. Türkiye ile Yunanistan arasındaki ilişkileri etkileyen bir mesele 1924 yılının sonuna doğru Patrikliğe mübadeleye tabi olması gereken Arapoğlu Konstantin'in tayin edilmesidir. Türkiye meseleyi iç sorunu olarak gördü, Yunanistan'ın uluslararası alana taşınmasına izin vermedi. Türkiye'nin kararlı duruşu karşısında Konstantin'in görevinden çekilmesi ile sorun çözüldü. İkili ilişkileri belirleyen en önemli mesele nüfus mübadelesinin uygulanmasından kaynaklandı. Sorun ancak 1930'lu yıllarda İtalya'nın bölgede Türkiye ve Yunanistan için güvenlik sorunu oluşturmasıyla bu iki devletin birbirine yaklaşmasıyla çözülebildi. Lozan'dan kalma sorunlarını halletmelerinin ardından Türkiye-Yunanistan ilişkileri dostluğa dönüştü.

Türk İngiliz İlişkileri ve Musul Meselesi

Lozan Konferansından 1926'ya kadar Türkiye'nin İngiltere ile ilişkilerinin gelişmesini önleyen en önemli faktör Musul meselesiydi. Musul meselesi, Lozan Antlaşmasından sonra dokuz ay içerisinde taraflar arasında çözülemeyince, mesele Milletler Cemiyetine taşındı. İngiltere'nin nüfuzu ve etkisi altında Cemiyet, Musul'u İngiltere mandasındaki Irak'a bırakan bir karar aldı. Türkiye, yapılan bu oldubittiyi kabul etmek istemedi. Fakat o anda Musul'u İngiltere'den alabilecek askeri güce sahip olmadığını bilmesi ve Batı ile ilişkilerini yeniden geliştirmek istemesi üzerine geri adım attı. 5 Haziran 1926 tarihinde Ankara Antlaşması'nı imzaladı. Musul'un terk edilmesinden sonra Türk-İngiliz ilişkileri önce İtalya'nın daha sonra Almanya'nın Ortadoğu'da yayılmacı politikalarının etkisi altında gelişti. Bu yakınlaşma 1936 yılında İngiltere ile Türkiye'nin Akdeniz Paketi çerçevesinde işbirliğinde bulunmalarına yol açtı. İngiltere Kralı VIII. Edward 3 Eylül 1936'da Türkiye'ye geldi. Bu ziyaret Türk-İngiliz ilişkilerinde çığır açtı.

Türk Fransız İlişkileri ve Hatay Meselesi

1921 yılında başlayan Türk-Fransız yakınlaşması uzun süreli olmadı. Lozan Antlaşması'nda kapitülasyonlar kaldırılrsa da Fransızlar hemen bunu kabullenemedi. Fransa Türkiye'deki Fransız misyoner okullarının, eskisi gibi imtiyazlarına devam etmesine çalıştıysa da Türkiye kararlı bir duruşla meseleyi kendi kurallarına göre çözdü. Türkiye-Fransa arasındaki önemli bir anlaşmazlık konusu da Fransa'nın mandası altında bulunan Suriye ile Türkiye'nin arasındaki sınırın tespitinde yaşandı. Sınırların tespitine dair sözleşme ancak Musul Meselesi halledildikten sonra imzalandı. Fransa ile Türkiye arasındaki diğer mesele Osmanlı borçlarının ödenmesi idi. Fransa ile yapılan görüşmeler sonunda imzalanan sözleşmeler temelinde Türkiye, borçlarının tamamını 25 Mayıs 1954 tarihinde ödedi. İki devlet arasında 1926 yılında Bozkurt-Lotus anlaşmazlığı yaşandı. Fransız ve Türk gemileri Midilli adasının 5-6 mil açıklarında çarpıştı. Türkiye iki gemi kaptanını yargıladı. Fransa, Türk mahkemelerinin Fransız gemi kaptanını yargılayamayacağını savundu. Mesele Uluslararası Adalet Divanı'na taşındı. Divan, Türkiye'yi haklı buldu. Atatürk döneminde Türkiye-Fransa ilişkilerinde en önemli sorun Hatay meselesi idi. Atatürk'ün kararlı duruşu, uluslararası ortamın uygunluğu Hatay'ın 7 Temmuz'da Anavatana katılmasını sağladı.

Türk Sovyet İlişkileri

Türkiye, Millî Mücadele Dönemi'nde Batılı Devletlere karşı kader birliği yaşadığı Sovyet Rusya ile yakın ilişkiler kurarak, Mart 1921'de Moskova Antlaşması'nı imzalamıştı. Lozan Antlaşması'ndan sonra Batılıların eski tutumlarını değiştirmediklerini gören Türkiye, Sovyetler Birliği ile ilişkilerini işbirliğine dönüştürdü. Siyasi alandaki iyi ilişkiler iktisadi ve ticari ilişkilere ise yansımada. Bu alanda görüş ayrılıkları yaşandı. 1930'lu yıllardan itibaren Türkiye Batı ile ilişkilerini artırarak dış politikada Sovyet Rusya'ya dayanmaktan kurtuldu. Buna rağmen Sovyet Rusya ile de kopmadı. İkili ilişkilerde kırılma noktası ise Montrö Boğazlar Sözleşmesi oldu. Montrö Boğazlar Sözleşmesi ve sonrasında Türkiye'nin Batı ile yakınlaşması Türk-Sovyet ilişkilerinin zayıflamasına yol açtı. 1939'da Sovyetler tarafından Montrö'de değişiklik talepleri Türkiye tarafından kabul görmeyince ilişkiler koptu.

Türk İtalyan İlişkileri

Ekim 1922'de Mussoloni'nin iktidara gelmesiyle birlikte ikili ilişkilerde sorunlar başladı. Mussoloni, Akdeniz ve Balkanlar'da yeniden nüfuz kurma politikası izledi. Bu durum Türkiye'de endişe uyandırdı. Cumhuriyet Dönemi'nde Türkiye ile İtalya arasında ilk mesele Musul sorunu sırasında yaşandı. İtalya, Musul konusunda İngilizlerin yanında yer aldı ve Türkiye için tehdit hâline geldi. Türkiye İtalya ilişkileri Musul Meselesi'nin çözümünün ardından ivme kazandı. İki devlet arasında 1928'de Tarafsızlık ve Uzlaşma Antlaşması imzalandı. Oluşan geçici yakınlaşma Meis ve Anadolu sahillerindeki bazı küçük adalar üzerindeki anlaşmazlığın çözümünü sağladı. Fakat Mussoloni'nin Türkiye aleyhindeki genişleme çabaları, On İki Adayı askerî açıdan tahkim ettirmesi Türkiye-İtalya ilişkilerinde yeniden gerginliklere neden oldu. Türkiye, Milletler Cemiyeti'nin Habeşistan'a saldırdığı gerekçesiyle İtalya'ya karşı aldığı ambargo kararına uydu. İtalya ise Montrö Boğazlar sözleşmesini gecikmeli olarak imzaladı.

Türk Alman İlişkileri

1919 ile 1932 yılları arasında Türk-Alman ilişkileri Birinci Dünya Savaşı'nda yapılan işbirliğinin hissi etkisi altında kaldı. Versay'ın baskısının azalmasıyla birlikte 1924'te imzalanan Türk-Alman Dostluk Antlaşması'yla diplomatik ilişkiler kuruldu. Bu yıllarda iki ülke arasındaki ilişkilerin en çok geliştiği alan ekonomik ilişkiler oldu. Almanya'da Hitler'in liderliğindeki Nasyonal Sosyalist Parti Ocak 1933'te iktidara geldi. Alman Hükûmeti, Türkiye'yi tekrar Almanya'nın müttefiki yapmaya çalıştı. Türkiye ise buna yanaşmadı. Çünkü iki devlet arasında fikir ayrılıkları vardı. Türkiye, 1933'ten itibaren Nazi yönetimi tarafından işten çıkarılan ve çeşitli baskılarla karşılaşan çok sayıda bilim ve sanat adamına kucak açtı. Türkiye'ye gelen çok sayıda bilim adamı yükseköğretim devriminin her aşamasında büyük hizmetler gördüler.

Montrö Boğazlar Sözleşmesi

Lozan Antlaşması'nda yer alan Boğazlar Sözleşmesi, Türkiye'nin egemenlik haklarını kısıtlayıcı hükümler içeriyordu. Lozan'da kurulan Boğazlar rejimi 1930'lu yıllardan itibaren Türkiye açısından güvenlik sorunu hâline geldi. Lozan Sözleşmesi'ni imzalarken, dünyadaki silahsızlanma ümitlerine güvenerek, Boğazlarda egemenliğinin sınırlandırılmasına razı olmuştu. Türkiye zamanla bu yoldaki çabaların sonuçsuz kaldığını, silahlanma yarışının başladığını gördüğü için huzursuzluk ve endişe duyuyordu. 1935-1938 yılları arasında Avrupa'daki bloklaşma hareketi şiddetlendi. Türkiye bu ortamı değerlendirerek 11 Nisan 1936'da Lozan Boğazlar Sözleşmesi'ne taraf olan devletlere Boğazlar rejiminde değişiklik taleplerini içeren birer nota verdi. 22 Haziran 1936'da İsviçre'nin Montrö kentinde konferans düzenlendi. İki ay süren görüşmeler sonucunda 20 Temmuz 1936 tarihinde Montrö Boğazlar Sözleşmesi imzalandı. Sözleşmeyle Türkiye istediği değişiklikleri yaptırdı.

Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne Girişi

Birinci Dünya Savaşı sonrasında, galip devletler dünya barışını sürdürmek, işbirliğini sağlamak ve Versay Antlaşması ile oluşturdukları düzeni korumak amacıyla 1920'de Milletler Cemiyeti'ni kurdular. Türkiye, ilk yıllarda Milletler Cemiyeti'ne uzak durdu. Lozan sonrasındaki meselelerini büyük oranda halleden Türkiye statükocu devletler arasında yer aldı ve Milletler Cemiyeti'ne girme fikrine yaklaştı. Türkiye, Milletler Cemiyeti'ne girmeden önce Sovyet Rusya'ya da güvence verdi. Atatürk'ün direktifleri üzerine, Türkiye, Milletler Cemiyeti'ne davet yoluyla girdi. İspanya temsilcisinin daveti, Yunan temsilcisinin desteği ile 6 Temmuz 1932'de Türkiye Milletler Cemiyeti'ne resmen davet edildi. Türkiye'nin kabul etmesi üzerine 18 Temmuz 1932'de, Milletler Cemiyeti Meclisi oybirliğiyle Türkiye'yi Cemiyete resmen kabul etti.

Balkan Paktı

Türkiye, Balkan Devletlerine karşı Lozan Antlaşması'nda tespit edilen statükonun korunması temelinde bir dış politika izledi. İtalya, Almanya ve Bulgaristan gibi devletlerin saldırgan hareketleri Balkan coğrafyasında güvenlik sorunu doğurdu. Balkan devletleriyle geniş bir çerçevede ilişkileri geliştirme ve bir pakt oluşturma fikrini ilk olarak Türkiye ortaya attı. Türkiye ile sorunlarını büyük oranda halleden Yunanistan da Türkiye'nin bu yöndeki çabalarına cevap verdi. Türkiye ve Yunanistan'ın girişimlerine Yugoslavya ve Romanya da katıldılar. Düzenlenen konferanslar neticesinde 9 Şubat 1934'te Balkan Paktı imzalandı. Balkan Paktı'nı imzalayan devletler, karşılıklı olarak birbirlerinin sınırlarını tanımayı ve Balkanlardaki statükoyu değiştirmek isteyen devletlere karşı önlem almayı amaçladılar. Pakt, 1936'ya kadar başarılı bir politika izlediyse de 1936'dan itibaren zayıfladı.

Türkiye'nin Orta Doğu Devletleriyle İlişkileri ve Sadabat Paktı

Türkiye Ortadoğu'da barışçıl bir dış politika izlediği bu dönemde Balkan Antantı ile Batı sınırlarını güvenlik altına almıştı. Ortadoğu'da beliren İtalyan tehdidi nedeniyle Ortadoğu devletleriyle de aynı şekilde bir pakt kurmak istedi. Türkiye, İran, Irak ve Afganistan'ın katılımıyla 8 Temmuz 1937'de Tahran'da Sadabad Paktı imzalandı. Pakt ile imzacı devletler, sınırlarının dokunulmazlığına uyacaklar, birbirlerini ilgilendiren konularda danışmalar yapacaklar ve birbirlerine karşı saldırgan olmayacaklardır. Böylece Türkiye, Ortadoğu'da da barışın korunmasına katkı yaptı.

TEK PARTİ YÖNETİMİ VE DÖNEMİN GENEL ÖZELLİKLERİ (1938-1945)

1938'den 1950'ye kadarki döneme, İsmet İnönü devri denir. İnönü döneminde tek parti idaresi ise 1938-1945 yılları arasını kapsar. 1945'ten 1950'ye kadarki zaman diliminde, İnönü'nün ve CHP'nin iktidarı sürmekle beraber çok partili hayat vardı. 10 Kasım 1938'de Atatürk'ün ölümü üzerine, 11 Kasım 1938'de İnönü, Türkiye Cumhuriyeti'nin ikinci cumhurbaşkanı olarak seçildi. İnönü'nün cumhurbaşkanı seçilmesi Türkiye'de genel anlamda memnuniyetle karşılandı. İnönü, cumhurbaşkanı olduktan sonra otoritesini hızla kurdu. Partinin değişmez başkanı yani Millî Şef'i kabul edildi. Bir süreliğine Celal Bayar'ın başbakanlığını kabul etti. Kısa süre sonra Bayar, başbakanlıktan istifa edince, uyumlu çalışabileceği hükümetler kurdurdu.

Tek partili dönemde dikkat çeken bazı önemli hususlar vardır. Bunlardan biri CHP'nin toplumsal tabanını ve ideolojisini tespit edenlerin asker, sivil ve bürokrat üçlüsünden meydana gelmesiydi. Bu durum halkın partiyle bütünleşmesinde sorun teşkil etmekteydi. Tek partili dönemin hemen başlarında, CHP'de önemli yapısal değişiklikler oldu. Tek parti döneminde dikkat çeken önemli hususlardan biri de Atatürk döneminde, muhalif olmaları nedeniyle siyasal alandan uzaklaştırılan önemli şahıslara CHP'nin kapılarının açılması idi.

ÇOK PARTİLİ HAYATA GEÇİŞ

İkinci Dünya Savaşı'nın sonucunun belirginleştiği 1944 yılında, Türkiye'de muhalefet şekillenmeye başladı. Savaş, müttefiklerin, yani demokrasi cephesinin zaferiyle neticelendi. Totaliter rejimler yıkıldı, savaşın galipleri batı demokrasileri ile Marksist bir rejimin temsilcisi Sovyetler oldu. Galiplerden Sovyet Rusya, savaş sonrası Türkiye için tehdit haline geldi. Bu da Türkiye'yi Amerika ve İngiltere gibi çok partili sistemlerle yönetilen devletlerin tarafına yöneltti. İnönü, bu devletlere yaklaşabilmek için demokratik hayata tam anlamıyla geçilmesi gerektiğinin farkında idi. 19 Mayıs 1945'te, yaptığı konuşmada savaşın zorunlu kıldığı şartlar ortadan kalktıkça, ülkede demokrasi ilkelerinin daha fazla yer bulacağını belirterek Batıya mesajını verdi.

Türkiye'de çok partili hayata geçişte sadece dış unsurlar etkili olmadı. İkinci Dünya Savaşı yıllarında alınan çeşitli, toplumsal, siyasî ve ekonomik tedbirler ülke içinde Hükümete ve CHP'ye karşı büyük tepki meydana getirdi. Bu tepkilerin karışıklığa dönüşmemesi için bir "emniyet supabının" açılması zaruri görüldü. Türkiye'nin BM'ye üye olmasından sonra, tek partili iktidara karşı sesler yükselmeye başladı. Çiftçi Topraklandırma Kanunu teklifinin TBMM Genel Kurul'undaki müzakerelerinde, Ticaret Bakanlığı Bütçe Kanunu teklifinde ve Saraçoğlu Hükümeti için yapılan güven oylamasında muhalefet belirdi. Haziran 1945 tarihinde Menderes, Bayar, Köprülü ve Koraltan, CHP Meclis Grubuna Dörtlü Takriri sunarak, demokrasiye tam anlamıyla geçilmesi çağrısında bulundular. Dörtlü Takrir, savaş sonrasında örgütlü siyasal muhalefetin başlangıç simgesi oldu. İnönü, çok partili hayatın önünü açtı. İstanbul'un zengin sanayicilerinden Nuri Demirağ tarafından 18 Haziran 1945'te ilk muhalefet partisi olan Millî Kalkınma Partisi(MKP) kuruldu.

DP'NİN KURULUŞU

CHP içerisinde muhalefet yapanların bir parti kurmalarının en önemli itici gücü İnönü oldu. Parti kurmaya yanaşmayan Dörtlü Takrir sahipleri, eleştirilerini artırarak devam ettirince Köprülü, Menderes ve Koraltan CHP'den ihraç edildiler. Bir süre bekleyen Bayar, 1 Aralık 1945'te milletvekilliğinden istifa etti. Buna karşın CHP üyeliğinden ayrılmadı. İnönü ise 1 Kasım 1945'te TBMM'nin açılış konuşmasında muhaliflere, ayrı bir parti kurmaları çağrısını yineledi. Bayar, 3 Aralık'ta CHP'den istifa ettikten bir gün sonra, İnönü tarafından 4 Aralık'ta bir yemeğe davet edildi. Yapılan görüşmeler neticesinde parti kurma hazırlıklarına hız verildi. Neticede 7 Ocak 1946'da DP kuruldu.

DP'NİN MUHALEFETİ VE CHP'NİN LIBERALLEŞMESİ

Kısmen durgun geçen ilk üç aydan sonra, DP birden güçlenmeye başladı. DP'nin hızla güçlendiği, CHP iktidarının ise zayıfladığı görülünce harekete geçildi. Hem partide hem de toplumda liberalleşmenin önünü açıldı. İlk olarak Millî Şef unvanından vaz geçildi. Tek dereceli seçim sistemi ve üniversitelere idarî özerlik verilmesi kabul edildi. CHP içindeki Müstakil Grup kaldırıldı. Bununla beraber DP'nin hazırlıksız yakalanması için seçimler bir yıl önceye alındı. 21 Temmuz 1946'da yapılan erken genel seçimleri sonucunda, CHP 395 milletvekili, DP ise 64 milletvekili kazandı. DP, yenilgisini seçimlerde yapıldığını ileri sürdüğü usulsüzlüklere bağladı.

Seçimler sonrasında DP ile CHP arasındaki ilişkiler gerginleşti. DP ve CHP arasındaki ilişkiler

kopmak üzereyken, İnönü araya girerek 12 Temmuz Beyannamesini yayınladı. Beyannamesinde, her iki partiye de eşit mesafede yaklaşılacağına garantisini verdi. İnönü'nün müdahalesi, CHP'nin liberalleşme açısından yenilenmesinin önünü açtı. Üst yönetim, halktan koptuğu gerekçesiyle açıkça eleştirildi. İnkılapçılık, devletçilik ve laiklik ilkelerinde esneklik de dâhil pek çok konuda liberal değişikliklere gidildi. Yapılan değişiklikler, CHP'ye yeniden canlanma imkânı verdi. CHP'deki değişimin en fazla yaşandığı dönem 1949'da Günaltay Hükümetinin kurulmasıyla oldu. Günaltay Hükümeti, kısa süre içinde halkın CHP'ye yönelmesi adına somut adımlar attı. Muhalefetle uyum içinde olmaya gayret etti. CHP'nin bu yeni uzlaşmacı çizgisi, DP'liler için sorun yarattı. Bunun üzerine DP, CHP'ye karşı muhalefetini yeniden şiddetlendirdi.

1950 SEÇİMLERİ VE DP'NİN İKTİDARA GELMESİ

1950 seçimleri öncesinde hazırlanan tek dereceli, gizli oy, açık tasnif ilkelerine ve çoğunluk sistemine dayanan yeni seçim kanunu, DP'li milletvekillerinin de oylarıyla meclisten geçti. Seçimlerden önce açıklanan programlar birbirine benzemekteydi. Seçim kampanyası genellikle olaysız geçti. DP, seçim kampanyasını “Yeter! Söz Milletindir!” sloganıyla yürüttü. İktidara gelmeleri halinde geçmişin unutulacağını belirtti. İktidar ise ne sonuç çıkarsa çıksın milletin iradesine saygı duyulacağını ifade etti. 14 Mayıs 1950 tarihinde gerçekleştirilen seçimler sonucunda, DP 396, CHP ise 68 milletvekili kazandılar. 1945'te sona eren tek partili döneminin ardından, ikinci genel seçimde iktidar kavgasız, gürültüsüz el değiştirdi. Böylece Atatürk döneminden itibaren düşünülen ve Cumhuriyetin tamamlayıcısı olarak görülen çoğulcu parlamenter demokrasiye geçilmiş oldu. Yeni dönemde Bayar, cumhurbaşkanı seçildi, Menderes, başbakanlık koltuğuna oturdu. Böylece İnönü devri sona ermiş oldu. İnönü, Malatya milletvekili ve CHP Genel Başkanı olarak muhalefet liderliğini üstlendi.

İNÖNÜ DÖNEMİNİN EKONOMİ POLİTİKALARI

İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte, Türkiye'de savaş ekonomisine geçildi. Genç ve çalışabilir nüfusun teşkil ettiği büyük bir ordu silahaltında tutuldu. Ordudaki genç nüfusun, savaş yılları boyunca tüketici hale gelmesi, tarımsal üretimde büyük düşüşlere neden oldu. Askerlerin beslenmesi, silah ve teçhizat eksikliklerinin giderilmesi gibi nedenler, savaş yılları boyunca savunma harcamalarını büyük ölçüde artırdı. Ülkede ihracat, ithalat dengesizliğinden dolayı bütçe açıkları arttı. Çıkarılan Millî Korunma Kanunu, devletin savaşa girme ihtimaline karşı ekonomik yapıyı düzenlemek için, Hükümete çok geniş yetkiler verdi. Bundan özellikle köylüler ve işçiler mağdur oldular. Aşırı talebin olduğu piyasada, fiyatlar ve kara borsa arttı. Şehirlerdeki işçiler ve küçük memurlar gittikçe artan hayat pahalılığı karşısında zor şartlarla karşılaştılar. Savaşın başlamasıyla birlikte hükümetler, yükünü köylü, memur, işçi gibi geniş halk kesimlerinin çekeceği yüksek ve yeni vergi politikası takip ettiler. “Fevkalade Vaziyet Dolayısı ile Bazı Vergi ve Resimlere Zam İcrasına ve Bazı Maddelerin Mükellefiyet Mevzuuna Alınmasın Dair Kanun”, Toprak Mahsulleri Vergisi, Varlık Vergisi, Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu gibi uygulamalarla sık sık ek vergiler koydular, fiyatlara zam yaptılar. Savaş sonrasında Türkiye, ekonomik açıdan yaralarını sarmak için Amerikan mali yardımına büyük ihtiyaç duyuyordu. Bunun kolaylaştırılması için 7 Eylül Kararları gibi bazı adımlar atıldı. 1947 yılı siyasal reform sürecinde olduğu gibi yeni ekonomi siyaseti için de bir dönüm noktası oldu. CHP, devletçi ekonomik sistemden liberal sisteme doğru yöneldi. Yeni Türk Kalkınma Planı ile serbest girişime, tarıma ve tarıma dayalı sanayinin gelişmesine, demiryolları yerine karayollarına ve enerji sektörünün gelişmesine ağırlık verdi. 1945-1950 arası Türk ekonomisi için büyüme yılları idi. Fakat bu büyümenin kısmen, İkinci Dünya Savaşı'nda çok düşük seviyelere inen ekonomik faaliyetlerde, bir iyileşmeye bağlı olduğu unutulmamalıdır.

İNÖNÜ DÖNEMİNİN SOSYAL POLİTİKALARI

Savaş döneminde oluşan ekonomik buhran toplumun neredeyse tamamını olumsuz etkiledi. Vatandaşların, temel gıdası olan ekmeği alabilmeleri karne usulüyle sağlanabildi. Ekonomik buhranın, sosyal patlamalara neden olmasından endişe eden Hükümet, özellikle memuru enflasyona ezdirmemek için çeşitli tedbirler aldı. Halkın en önemli problemleri temel ihtiyaç maddelerine ulaşamamak ve karaborsacılık oldu. Bu dönemde büyük şehirlerdeki kimsesiz çocukların toplanarak doyurulması, bakılması ve kabiliyetlerine uygun işlerde çalıştırılması planlandı. İşçilerin özlük haklarını iyileştiren düzenlemeler, Meclisten geçirildi. Vatandaşların zor durumu karşısında Kızılay da devreye girdi. Aşevlerinden yemeğin dışında, giyecek, yiyecek, yakacak alan dar gelirliilerin sayısı sadece İstanbul'da 85.000 kişiye çıktı. Savaş yıllarında yeterince beslenemeyen toplumu olumsuz etkileyen salgın hastalıklar da görüldü.

Savaşın yükü altında en fazla ezilenler köylüler oldu. İşçiler ve memurlar da fazlasıyla olumsuz etkilendiler. Savaş döneminde vatandaşların çalışma şartları zorlaştırıldı. Savaş sona erdiğinde Türkiye'de yeni bir zenginler sınıfı ortaya çıktı. Aralık 1947'de İstanbul'daki sıkıyönetim kalktı. Böylece toplum, savaş sonrasında normal hayatına dönme fırsatı buldu. Toplumun eğitimi alanında önemli adımlar atıldı. Özellikle açılan Köy Enstitüleri ile köylünün bilinçli hale getirilmesi, hiç kimse tarafından istismar edilememesi, amaçlandı. İnönü döneminde vatandaşların önemli bir kısmının şikâyetçi olduğu uygulama alanlarından biri Hükümetin laiklik politikasıydı. Hükümetin laiklik uygulamalarında katı yaklaşımı, halkın iktidar sahiplerine olan kızgınlığını artırdı. Günaltay

Hükümetiyle birlikte, laiklik anlayışında yumuşamaya gidildi. Din konusunda özgürlükler arttıkça bir takım yeni sorunlar da görüldü.

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI ÖNCESİ GELİŞMELER

Birinci Dünya Savaşı sonrasında kurulan yeni dünya düzeni, sorunları çözmekten ziyade geçici tedbirlere dayanmaktaydı. Savaşın galipleri, kendi çıkarları doğrultusunda, mağlup devletlere ağır ve adalet ölçülerinden uzak antlaşmalar imzalattılar. Bu da kısa zamanda mevcut statükonun sorgulanmasını beraberinde getirdi. Birinci Dünya Savaşı sonrasında bütün dünyada oluşan ekonomik bunalımlar, Almanya, İtalya, İspanya, Bulgaristan, Macaristan, Japonya gibi devletlerin revizyonist politikalarını beraberinde getirdi. Dünya barışını koruma göreviyle kurulan Milletler Cemiyeti, görevini yapamadı. Bu durum saldırgan devletleri cesaretlendirdi. Dünya, Müttefik ve Mihver devletleri olarak hızla bloklaşmaya ve Birinci Dünya Savaşı'ndan daha kanlı bir savaşa doğru sürüklendi.

İkinci Dünya Savaşı öncesinde, mevcut dünya düzenine ilk ciddi darbe 1931'de Japonya tarafından Mançurya'nın işgaliyle atıldı. İtalya 5 Ekim 1935'te Habeşistan'a saldırdı. Saldırıları karşısında Milletler Cemiyeti aciz kaldı. Hitler, Versay Anlaşması'nı tanımadığını ilan ederek silahlanmaya başladı. Askerden arındırılmış olan Ren bölgesine, askeri birliklerini soktu. İngiltere, Almanya'ya karşı yatıştırma politikası yürüterek askeri önlemlere başvurmadı. Bu durum, Almanya'yı daha da cesaretlendirdi. Ocak 1937'de Almanya, İtalya ve Japonya resmen Mihver devletlerini oluşturdu. Hitler, 12 Mart 1938'de Avusturya'yı işgal etti. Ardından Çekoslovakya'dan Südetler bölgesini aldı. Südetler'den sonra Çekoslovakya'nın kalanını ve Litvanya'nın Memel kasabasını işgal etti. Son olarak Polonya'nın Danzing bölgesine yöneldi. İtalya da 7 Nisan 1939'da Arnavutluk'u işgal etti. Almanya, iki cephede aynı anda savaşmamak için Sovyet Rusya ile 23 Ağustos 1939'da saldırmazlık paktı imzalayarak aralarında Polonya'yı paylaştılar. İngiltere ise nerede duracağı belli olmayan Almanya'nın saldırganlığına karşı, Polonya'yı desteklemeye karar verdi. Buna aldırmayan Hitler, 1 Eylül 1939'da Polonya'ya savaş ilan etti. İngiltere ve Fransa bu sefer, Alman saldırısına kayıtsız kalmadılar. 3 Eylül'de Almanya'ya savaş ilan ettiler. Böylece İkinci Dünya Savaşı başlamış oldu.

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI

Mihver Devletlerinin Üstünlük Dönemi(1939-1942)

1939-1942 yılları arasında savaş Mihver devletlerinin üstünlüğü ile geçti. İngiltere ve Fransa, Polonya'nın yardımına hemen gidemeyince Almanya ve Sovyet Rusya, Polonya'yı aralarında paylaştılar. Ardından Sovyetler, Baltık ülkelerini işgal etti. Almanya, Polonya konusunu çözdükten sonra Batı'ya Fransa üzerine yöneldi. Önce, stratejik yönden önemi olan Danimarka'yı ve Norveç'i işgal etti. Ardından Fransa üzerine yürürken Hollanda'yı ve Belçika'yı topraklarına kattı. Almanların Müttefikler karşısındaki üstünlüğünü gören İtalya, 10 Haziran 1940'ta Fransa ve İngiltere'ye savaş açtı. Almanlar karşısında tutunamayan Fransa ise 22 Haziran'da teslim mütarekesini imzaladı. Almanya, Fransa'dan sonra İngiltere'ye karşı hava savaşı başlattıysa da sonuç alamadı.

Kuzey Afrika'da İtalyan orduları, Mısır'ın ortalarına kadar ilerledi. Uzakdoğu'da Japonya, Müttefikler karşısında üstünlüğünü kurdu. İtalya, 28 Ekim 1940'ta Yunanistan'a savaş açtı. Batı Avrupa'da ve Afrika'da üstünlüğün sağlanmasından sonra Almanya, Sovyet Rusya'ya yöneldi. Önce güney kanadını güven altına almak için Macaristan'ı, Romanya'yı, Slovakya'yı ve Bulgaristan'ı Üçlü Pakt'a kattı, Yugoslavya'yı, Yunanistan'ı işgal etti. Türkiye ile 18 Haziran 1941'de bir saldırmazlık paktı imzaladı. Güney ve güneydoğu sınırlarını güven altına aldıktan sonra Barbarossa adı verilen Rusya harekâtına başladı. Sovyet Rusya, ortak düşmana karşı İngiltere ile antlaşma imzaladı.

1941 yılı sona ererken şartlar, Müttefikler açısından biraz düzeldi. İngiliz orduları, Kuzey Afrika'da İtalyanları Libya'ya kadar püskürttü. Amerika, Müttefiklere yardıma başladı. Almanya, bir türlü Sovyet ordularını savaş dışı bırakamadı. Aralık 1941'de Japonlar, Amerika'nın Pearl Harbor'daki demirli donanmasına saldırdı. Bunun üzerine Amerika, Müttefiklerin yanında savaşa dâhil oldu. Ruslar Stalingrat'ta Alman ordusunu yenilgiye uğrattı. Almanya için Kuzey Afrika Cephesinde de işler yolunda gitmedi. Kuzey Afrika'daki Alman birlikleri Mayıs 1943'te Tunus'ta teslim oldular.

Müttefik Devletlerin Üstünlük Dönemi(1943-1945)

1943-1945 yıllarında, Mihver devletleri savunmada, Müttefikler taarruzda idiler. 10 Temmuz 1943'te Amerika ve İngiltere kuvvetleri, Kuzey Afrika'dan hareket ederek Sicilya'yı işgal ettiler. İtalyanlar, 3 Eylül'de Müttefiklerle ateşkes imzaladılar. Doğu cephesinde Sovyetlere karşı savunmada olan Almanya'ya karşı Müttefikler, Batı'da Normandiya bölgesinden ikinci cepheyi açtılar. 9 Ağustos 1944'te Paris kurtarıldı. Müttefik orduları, 3 Eylül 1944'te Brüksel'e ve Amsterdam'a, Eylül ayı sonlarında

ise Ren Nehri'ni geçerek Alman topraklarına girdiler. Sovyetler, Doğu Cephesinde 1944 Haziran'ının sonlarında genel hücumla geçtiler. Romanya ve Bulgaristan'ı işgal ettiler. Yugoslavya ile antlaşma imzaladılar. Bunun üzerine İngiltere de Yunanistan'ı Almanlardan kurtardı. 1945 yılının ilk aylarında Alman ordusu çöktü. 30 Nisan 1945'te Hitler intihar etti. 7 Mayıs 1945'te Almanya teslim oldu. Böylece Avrupa'da savaş sona erdi.

Uzakdoğu'da Japonya bir süre daha direndi. Amerika'nın iki atom bombası atması ve Sovyet Rusya'nın da savaş ilan etmesi karşısında, Japonya da 2 Eylül 1945'te kayıtsız şartsız teslim oldu. Böylece İkinci Dünya Savaşı, Müttefiklerin galibiyetiyle sona erdi.

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından toplanan Paris Barış Konferansı'nda alınan kararlar neticesinde İtalya, Macaristan, Bulgaristan, Romanya ve Finlandiya ile ayrı ayrı olmak üzere 10 Şubat 1947'de Paris Barış Antlaşması imzalandı. Almanya, Avusturya ve Japonya ile yapılacak antlaşmalar ise sonraya bırakıldı.

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NDA TÜRKİYE

Türkiye'nin Müttefiklerle Yakınlaşması ve Üçlü İttifak Antlaşması

İkinci Dünya Savaşı'nın hemen öncesinde, Almanya'nın ve İtalya'nın komşularına saldırması Türkiye'yi endişelendirdi. Türkiye, İngiltere ve Fransa ile Akdeniz'de işbirliği yapacaklarına dair ortak demeçler yayınladı. İtalya'nın Arnavutluk'a saldırması, Almanlarla anlaşan Sovyet Rusya'nın Türkiye için tehdit haline gelmesi, Türkiye'yi Müttefiklere daha da yaklaştırdı. Türkiye, İngiltere ve Fransa ile 19 Ekim 1939'da Üçlü İttifak Antlaşması'nı imzaladı. Anlaşmaya Türkiye'yi Sovyet Rusya ile silahlı bir çatışmaya mecbur etmeyeceğine dair 2 numaralı ek protokol koydurdu.

Türkiye'nin Savaşa Katılmaya Zorlanması ve Savaş Dışı Kalma Çabaları

Mihver Devletlerinin Üstünlüğü Döneminde Türkiye'yi Savaşa Sokma Çabaları(1939-1942)

İtalya'nın Haziran 1940'ta savaşa girmesiyle Müttefik Devletler, Üçlü İttifak Antlaşması gereği, Türkiye'yi yanlarında savaşa katılmaya davet ettiler. Türkiye bu talebi, Üçlü İttifak'ın 2 numaralı ek protokolü ve yeterli silah ve mühimmat yardımıyla bulunmadığı gerekçeleriyle reddetti.

1940 yılının sonu ile 1941'in ilk aylarında Almanya, Balkanlar'da yayıldı. Bu durumu kendi nüfuz bölgesinin işgali olarak gören Sovyet Rusya, Alman ittifakından ayrıldı. İngiltere ise Almanların Bulgaristan'a yerleşmesinden sonra, Türkiye'nin savaşa girmesini istedi. Türkiye, bir kez daha aynı gerekçelerle savaş dışı kalacağını belirtti. Bununla beraber Almanların, Bulgaristan vasıtasıyla Türkiye sınırlarına kadar ilerlemesi, Türkiye'yi bazı askeri tedbirler almaya zorladı. Hitler, Türkiye'nin endişesini giderici mesajlar gönderdi. Almanya'nın Yugoslavya'ya ve Yunanistan'ı işgal etmesi üzerine Müttefikler, yeniden Türkiye'den savaşa girmesini talep ettiler. Türkiye, bu talebe kayıtsız kaldı.

1941'in Nisan ve Mayıs aylarında, Türkiye üzerinde Alman baskısı oluştu. Almanlar, Irak'ta Mihver taraftarı Raşid Ali Geylani'ye yardım etmek için, Türkiye'nin topraklarından geçiş izni istedi. Türkiye buna yanaşmayınca baskı kurdular. İngiltere'nin Irak'ta kontrolü yeniden ele geçirmesiyle birlikte Türkiye üzerindeki Alman baskısı kalktı. Almanya, Türkiye'yi yanına çekemeyeceğini anlayınca Sovyet Rusya harekâtı öncesinde, Türkiye ile Türk Alman Dostluk Antlaşması'nı imzaladı. 4 gün sonra Sovyet Rusya'ya savaş ilan etti. Bu savaşla geçici de olsa Türkiye üzerinde Alman ve Sovyet baskısı kalkmış oldu.

Almanya'nın savaş açması üzerine Sovyet Rusya, ortak düşmana karşı İngiltere ile antlaşma imzaladı. Almanya ise Türkiye'nin Müttefiklerin yanında savaşa katılmaması için Sovyet Rusya endişesini diri tutmaya çalıştı. Buna karşın Sovyet Rusya, Türkiye'yi Müttefiklerin yanına çekmeye çalıştı. Bunun için Türkiye'ye toprak teklifinde bulundu. Türkiye bu teklifi kabul etmeyerek tarafsızlığını korudu.

Müttefiklerin Üstünlüğü Döneminde Türkiye'yi Savaşa Sokma Çabaları(1943-1945)

Adana Konferansı(30-31 Ocak 1943)

Türkiye'nin tarafsızlık politikası, 1943 yılı başından itibaren Müttefiklere zarar veren, Almanya'nın çıkarlarına yarayan bir politika oldu. Bu nedenle Müttefikler, Türkiye'nin savaşa katılması konusunda baskılarını artırdılar. 30-31 Ocak 1943 tarihleri arasında Adana'da Churchill, İnönü ve Saraçoğlu arasında bir toplantı yapıldı. Churchill, Türkiye'nin uygun bir zamanda savaşa girmesinin zeminini aradı. İnönü ve Saraçoğlu ise Türkiye'nin Sovyet Rusya çekincesini ve askeri açıdan ordunun güçlendirilmesini gerekçe gösterdiler. Churchill ise Müttefikler tarafından Türkiye'nin askeri açıdan takviyesini kabul etti. Türkiye'nin Sovyet Rusya çekincesini kırmaya çalıştı.

Kahire Konferansları(5-6 Kasım ve 4-6 Aralık 1943)

Müttefik dışişleri bakanları, 19-30 Ekim 1943'te Moskova Konferansı'nda toplandı. Konferansta, Türkiye'den ilk olarak hava sahasını Müttefiklere açmasının, ardından savaşa girmesinin istenmesine karar verildi. İngiltere Dışişleri Bakanı Eden, Moskova'da alınan kararları 5-6 Kasım tarihleri arasında Birinci Kahire Konferansı'nda Türkiye Dışişleri Bakanı Menemencioğlu'na bildirdi. Menemencioğlu Türkiye'nin hava sahasını Müttefiklere açmayı ve savaşa girmeyi kabul etmedi. Bunun üzerine İnönü, Roosevelt ve Churchill arasında 4-6 Aralık 1943'te İkinci Kahire Konferansı toplandı. İnönü, Türk ordusunun gerekli silah ve donanımının tamamlanması koşuluyla prensipte savaşa girmeyi kabul etti.

Müttefik Devletlerin Türkiye'yi Savaşa Sokma Baskısının Artması

Türkiye'ye yapılacak askeri yardımlar için 1944 Ocak başlarında, bir İngiliz askeri heyeti Türkiye'ye geldi. Fakat yapılan görüşmelerde anlaşmaya varılamadı. İngiliz heyeti, Türkiye'den ayrıldı. Bu gelişme Türkiye ile İngiltere ve Amerika ilişkilerini kopma noktasına getirdi. Bundan faydalanan Sovyet Rusya, Türkiye üzerindeki tehdidini artırdı. Türkiye, Sovyet Rusya tehdidine karşı İngiltere ve Amerika ile ilişkilerini yeniden iyileştirmeye çalıştı. Onların talepleri doğrultusunda Almanya'ya krom satışını durdurdu, Boğazlardan geçen Alman gemilerine sıkı denetim uyguladı, Almanya ve Japonya ile siyasi ve ekonomik münasebetlerini kesti.

Türkiye'nin Savaşa Girmesi

Müttefikler Yalta Konferansı'nda, Sovyetlerin Boğazlar üzerindeki taleplerini kısmen anlayışla karşıladılar. Ayrıca Türkiye'ye, San Francisco Konferansı'nda kurulacak Birleşmiş Milletler Teşkilatı'na kurucu üye olarak katılabilmesi için 1 Mart'a kadar savaşa girme şartı getirdiler. Bunun üzerine Türkiye, 23 Şubat 1945'te Almanya'ya ve Japonya'ya savaş ilan etti. 5 Mart'ta katıldığı San Francisco Konferansı ile Birleşmiş Milletlerin kurucu üyeleri arasında yer aldı. Türkiye'nin savaşa girmesinden kısa süre sonra İkinci Dünya Savaşı sona erdi. Böylece Türkiye, İkinci Dünya Savaşı'nı fiilen savaşa girmeden geçiştirebilen ve galipler arasında yer alan ender Avrupa ülkelerinden biri oldu.

Savaşın Son zamanlarında Türkiye Üzerinde Oluşan Sovyet Rusya Tehdidi

Savaşın sonlarına doğru Türkiye üzerindeki Sovyet Rusya baskısı, tehdiye dönüştü. Türkiye dış politikada bir süre Sovyet tehdidi karşısında yalnız kaldı. Sovyetler, Türkiye'ye verdiği notada ilişkilerin yeniden tesis edilebilmesi için Montrö Sözleşmesi'nde değişiklik ve Türkiye'den toprak talep etti. Bu istekler Türkiye tarafından reddedildi. Bunun üzerine Sovyet Rusya, Türkiye üzerinde ağır bir siyasi baskı yaptı. Sovyet Rusya'nın Avrupa'da hızla yayılması ve güneye doğru da genişleme çabası İngiltere ve Amerika'nın Türkiye'ye yaklaşımlarında değişikliği beraberinde getirdi. Türkiye'nin Rus baskısı karşısında bunaldığı anlarda, Amerika, Nisan 1946'da Türkiye'nin Washington Büyükelçisi Münir Ertegün'ün cenazesini Missouri zırhlısıyla Türkiye'ye göndererek, Sovyet Rusya'ya artık Türkiye'nin yanında olduğu mesajını verdi. Bu gelişme, Türkiye'yi dış politikada Rus baskısı karşısında yalnızlıktan kurtardı. Fakat İkinci Dünya Savaşı sonrasında dış politikada Batı yanlısı politikasının gereğesi oldu.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra başlayan ve 1991'e kadar devam eden sürece "Soğuk Savaş Dönemi" adı verilmektedir. Bu süreçte iki kutuplu bir denge sistemi kurulmuş ve dünya Doğu ve Batı Blok'u olmak üzere iki gruba ayrılmıştır.

Bu dönemin genel özellikleri; doktrin ve ideolojilerin kullanılması, Doğu, Batı ve Üçüncü blokların kurulması, sömürgelerin bağımsız olması, yeni teknolojilerin geliştirilmesi, gruplar arasındaki savaşın uzay yarışına dönüşmesidir.

Soğuk Savaş döneminde ABD ve SSCB birçok politika uygulamıştır. SSCB'nin sıcak denizlere inme ve komünizmi dünyaya yayma çabasına karşılık ABD Truman ve Marshall yardımları ile bunu engellemeye çalışmıştır. Buna karşılık SSCB de Molotov yardımını ileri sürmüş ve Avrupa'daki bazı komünist eğilimli devletleri kendi tarafına çekmiştir. Truman ve Marshall yardımları neticesinde; Türkiye, dışa kapalı ve korumacı, içe dönük iktisadi politikaları terk etmiştir. Ayrıca serbest dış ticaret ekonomisini benimseyerek dış pazarlara yönelmiştir. Diğer taraftan 1945 sonrası çok partili hayata geri dönmüş ve ekonomik kalkınma ve büyüme sürecine girilmiştir.

SSCB; Doğu Almanya, Polonya, Romanya, Bulgaristan, Yugoslavya, Macaristan, Çekoslovakya, İtalya, Fransa ve Arnavutluk katılımıyla 1947'de "Kominform" adı verilen "Komünist Bilgilendirme Bürosu" nu kurmuştur.

Soğuk Savaş döneminin en belirgin taraflarından biri de bu dönemde Doğu ve Batı Blok'u arasında oluşturulan örgütlenmelerdir. Bunlardan; 1948'de kurulan OEEC (Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü) bireysel özgürlükleri koruyarak, ekonomik güç ve refah düzeyini yükseltmeyi amaçlamış; 1949'da kurulan NATO, SSCB ve komünizme karşı kurulmuş; aynı yıl kurulan Avrupa Konseyi, insan haklarını, hukukun üstünlüğü ilkelerini koruyup güçlendirmeyi ve yabancı düşmanlığını sona erdirmeyi amaç edinmiş; 1955'te kurulan Varşova Paktı, komünist ülkelere ve komünizmin yayılmasına karşı Avrupa'da barış ve güvenliği sağlama nedeniyle kurulan NATO'nun askeri ve siyasi etkinliklerine karşı kurulmuş; AET, Avrupa'da serbest ticareti sağlamak için oluşturulmuştur.

Doğu ve Batı bloklarında yaşanan gelişmeler de sonraki süreçte denge sistemini etkilemiştir.

Yugoslavya lideri Josep Broz Tito'nun, SSCB baskısını ortadan kaldırmak istemesi sonucu Yugoslavya 1948'de çıkarılmıştır. Yugoslavya'nın amacı bağımsız olmaktır. Batı Bloku'nda ise dengeyi bozan Fransa oldu. Tunus ve Fas'ta yaşanan bağımsızlık mücadelesi Cezayir'i de etkilemiş ve sonunda 1962'de Cezayir bağımsız oldu. Bu süreçte Batı Almanya, Doğu Almanya'ya nazaran Batı Bloku tarafından ekonomik olarak desteklenmiş; Doğu Almanya ise komünizmin etkisinde kalmıştır.

Almanya'nın doğu ve batı olarak ikiye bölünmesi İkinci Dünya Savaşı'nın bir sonucudur. Bu iki bölge Berlin duvarı ile ikiye ayrılmış; batı bölgesi daha özgür ve gelişmiş bir yer haline gelirken, doğu tarafı ise SSCB'nin baskısından kurtulamamıştır. Bu durum 1991'e kadar yani SSCB'nin yıkılışına kadar devam edecektir.

Doğu ve Batı blokları dışında Üçüncü bir blok olan "Bağlantısızlar Bloku" da Asya ve Afrika'daki sömürgelerin bağımsızlık mücadelesi neticesinde yeni devletler kurulmuştur. Bu yeni devletler doğu ve batı bloklarının dışında kalarak öncelikle ekonomik kalkınmayı amaç edinmişlerdir. Bu süreçte başı çeken devletler Mısır ve Hindistan olmuştur. Bağımsız olan ülkeler; Libya 1951'de, Fas 1956'da, Cezayir 1962'de, Cibuti ise 1972'de bağımsızlığına kavuştu.

Soğuk Savaş döneminde özellikle Orta ve Uzak Doğu ülkelerinde çeşitli savaşların yaşanmasına neden olmuştur. Bunda ABD ve SSCB'nin bu bölgelerde uyguladığı politikalar etkili olmuştur. ABD bu süreçte "Eisenhower Doktrini"ni uygulamış ve Orta Doğu'daki devletleri kendi tarafına çekmeye çalışmıştır. ABD'nin temel amacı bu bölgedeki yer altı ve yer üstü kaynaklarını elde etmektir.

Bunlardan en etkili petrol olmuştur. SSCB ise Orta Doğu'da kendi nüfuzunu etkinleştirmeye çalışmış ve Akdeniz'de hâkimiyet kurmayı amaç edinmiştir. Bu süreçte Orta Doğu'da bölgenin güvenlik, ekonomi ve askeri yapısını değiştirecek ve etkisi günümüze kadar devam edecek olan 1948'de İsrail Devleti kurulmuştur. İsrail'in kurulmasını istemeyen Arap devletleri bunu engellemeye çalışmış ve neticede birden fazla Arap-İsrail savaşı yaşanmıştır. Bunlar ABD'nin desteği ile İsrail'in galip olmasıyla neticelenmiştir.

1945'ten sonra ABD'ye yakınlaşan Türkiye SSCB'nin Orta Doğu'daki komünist yayılımını engellemek için Irak, İran, İngiltere ve Pakistan ile 1955'te "Bağdat Paktı" nı kurmuştur.

1945-1980 yılları arasında Türkiye'nin iç ve dış politikasını ABD ve SSCB arasında yaşanan mücadele şekillendirmiştir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra çok partili hayata geçen Türkiye 1950-1960 yılları

arasında Demokrat Parti Hükümeti tarafından yönetilmiştir. Kurucuları arasında Adnan Menderes, Celal Bayar, Refik Koraltan ve Fuat Köprülü olan Demokrat Parti 14 Mayıs 1950'de iktidar olmuştur. 10 yıllık süreçte Türkiye'de sadece sanayi gelişmemiş aynı zamanda tarım sektöründe de ilerlemeler olmuştur.

1947'den itibaren Türkiye Truman ve Marshall başta olmak üzere ABD'den birçok yardım almıştır. Bu yardımlar Türkiye'de birçok alanda fayda sağlamış olsa da Türkiye'nin ABD'ye bağımlı hale gelmesine neden olmuştur.

1945'ten itibaren artan SSCB tehdidine karşı Türkiye önce Kore Savaşı'na asker göndermiş bunun neticesi olarak da 1952'de NATO'ya girebilmiştir. 1950'lerden itibaren Türkiye'nin dış politikasında etkili olan diğer bir konu ise Kıbrıs meselesi olmuştur.

1950-1980 yıllarında Türk dış politikasında önemli bir yere sahip olan Kıbrıs meselesi, özellikle de Yunanistan'ın burada yaşayan Rumları kışkırtması (EOKA desteğiyle)sonucunda Türk ve Rumlar arasında çatışmalara neden olmuştur. 1954'te Kıbrıs sorunu BM'ye taşınmış; ancak BM sadece Rumları desteklemiştir. Çatışmalar artınca 1959'da Londra ve Züriç antlaşmaları yapılmış ve Kıbrıs'ta bağımsız bir cumhuriyet yönetimi kurulmasına karar verilmiştir.

1964-1974 yıllarında Kıbrıs ile ilgili konularda yaşanan sorunların çözüme kavuşturulamaması Türk-ABD ilişkilerini olumsuz etkilemiş; bu da Türkiye'nin SSCB'ye yakınlaşmasına neden olmuştur. Özellikle Kıbrıs'ta Maakarios yönetimi sonrası çatışmaların artması Türklerin katledilmesi sonucu 1974'te Türkiye Kıbrıs'a iki önemli harekât düzenlemiş ve bu olay "Johnson Mektubu Krizi"ne neden olmuştur. Bu mektupla ABD, Türkiye'yi Barış Harekâtını durdurmasını istemiş; ancak İsmet İnönü bunu reddetmiştir.

İngiltere'nin araya girmesi sonucu Lefkoşa iki bölgeye ayrılmıştır 1974'te Türkiye, İngiltere, Yunanistan, "Cenevre Konferansı"nda toplanmış ve adada 1960 Anayasal düzenini yeniden kurma kararı alınmıştır. Ancak Rumlar ve Yunanistan buna karşı çıkmış ve Türkiye İkinci Barış Harekâtı'nı gerçekleştirmiştir. Bunun sonucunda önce Kıbrıs'ta "Magosa-Lefke hattı" oluşturulmuş; sonra da 13 Şubat 1975'te ada ikiye bölünerek, Rumlarca yönetilen Kıbrıs Cumhuriyeti'nden ayrı Kıbrıs Türk Federe Devleti kurulmuştur. 15 Kasım 1983'te de yönetimin adı Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC) adını almış; ancak Kıbrıs sorunu çözüme kavuşturulamamıştır.

Yumuşama kavramı siyasal anlamda birbirinden farklı ekonomik ve toplumsal sistemlere sahip ülke ve devletlerin birbirleri arasında işbirliği başta olmak üzere, barış ve refah içerisinde yaşamasını amaçlayan ve çatışma sürecinin sonlandırılmasını öngören bir politikadır.

1953'te SSCB lideri Stalin'in ölümü üzerine SSCB batıya karşı uzlaşmacı bir politika izlemeye başladı. Komünist Parti'nin başına Nikita Kruşçev geçince Rusya'da kapitalizm ve komünizmin birlikteliğinden bahsedildi. Bu da Doğu ve Batı Bloku arasındaki gerilimin azalmasına neden oldu. SSCB'nin Batının teknolojisi karşısındaki geri kalmışlığı Doğu ve Batı Bloklarındaki ilişkilerde Yumuşama Dönemi'nin yaşanmasına neden olmuştur. Silahsızlanma ile ilgili olarak 1960'lardan itibaren atılan Yumuşama (Detant) havasının oluştuğu söylenebilir.

1963'te imzalanan "Nükleer Silahların Yasaklanması Antlaşması" Yumuşama Dönemi için önemli bir adım olmuştur. Antlaşma BM kurulunca da kabul edilmiştir.

Bu süreçte silahsızlanma adına birçok antlaşma imzalanmıştır. Bunlar; "Atmosferde, Uzayda ve Su Altında Nükleer Deneme Yasağı Antlaşması" (5 Ağustos 1963): ABD, SSCB ve İngiltere arasında imzalandı. Birçok devlet antlaşmaya destek verirken Fransa ve Çin antlaşmayı imzalayan devletlerin kendi nükleer tekellerini sürdürmek istediklerini belirtmiş ve antlaşmayı kabul etmemişlerdir.

Antlaşma ile Doğu ve Batı blokları arasında yumuşama yaşanmıştır.

"SALT-I": Amaç; insanlığın yok olmasına neden olabilecek bir muhtemel nükleer savaşın başlamasını engellemek amacıyla Helsinki'de 17 Kasım 1969'da ABD ve SSCB arasında bu doğrultuda görüşmelere başlandı. Mayıs 1972'de ABD Başkanı Richard Nixon ile SSCB Başkanı Leonid İlyiç Brejnev arasında imzalandı.

"SALT-II": ABD, önceki antlaşmada yer alan denizaltı ve füzelerin sınırlandırılması maddesinin Sovyetler ile eşit şartlarda olması karşılığında kabul edeceğini belirtmiştir. Bu ilke kabul edilmiş ve 18 Haziran 1979'da Viyana'da ABD Başkanı Jimmy Carter ile SSCB adına Leonid İlyiç Brejnev arasında imzalanmıştır.

Silahsızlanma çalışmaları sonrası Pekin'e Henry Kissinger ve ABD Başkanı R. Nixon'un ziyaretleri ile (1971 ve 1972) ABD ve Çin arasındaki ilişkiler normalleşmeye başladı.

Yumuşama döneminde bazı sıcak savaşlar da yaşanmıştır. "Vietnam Savaşı" ya da "İkinci Çinli Savaşı", Doğu Bloku ülkesi olan Kuzey Vietnam, Çin ve Sovyetler Birliği ile Batı Bloku'nda ABD ve destekçisi anti-komünist Güney Vietnam arasında gerçekleşmiştir. 1965- 1973 yıllarını kapsayan savaştan kimse başarı elde edememiş; özellikle de ABD büyük kayıp yaşamıştır. Kore Savaşı'ndan sonra Soğuk Savaş'ın ikinci sıcak çatışması olmuştur.

Diğer önemli bir gelişme ise SSCB ve Afganistan arasında yaşanmıştır. 1978'de Komünistlerin Afganistan yönetimini ele geçirmesi sonrası yaşanan iç karışıklık sonucu komünistler SSCB'den yardım istemiş ve 27 Aralık 1979'da Afganistan fiilen işgal edilmiştir. SSCB yıkıldıktan sonra Taliban örgütü ülkede saldırılarda bulunmuş, 2021'de de yönetimi ele geçirmiştir.

Orta Doğu'daki gelişmeler; 1945'te Arap devletleri, "Arap Birliği"ni kurmuş; ancak bu sefer de 1948'de kurulan İsrail Devleti ile uğraşmak zorunda kalmışlardır. Mısır'da 1952'de yönetimi Cemal Abdül Nasr, Araplar arasında dayanışmayı güçlendirmeyi amaçlamıştır. Buna karşılık batı ise İsrail'i Mısır'a saldırtmıştır. Bu süreçte İsrail'in işgaline karşı 1969'da İslam Konferansı Teşkilatı kurulmuş ve İslam ülkeleri arasındaki dayanışma amaçlanmıştır. Mısır bu teşkilattan atılmıştır. Çünkü 1970'ten itibaren ABD'ye yakınlaşmış ve 1978'de Camp David antlaşmasını imzalamıştır.

İsrail'in batı tarafından desteklenmesi Arap ülkelerini harekete geçirmiş ve petrol Batı dünyasına karşı siyasi koz olarak kullanılmaya başlanmıştır. Bu da beraberinde petrol krizlerinin yaşanmasına neden olmuştur.

Bu süreçte Orta Doğu'da birçok savaş yaşanmıştır. 1980-1988 İran-İrak Savaşı, 1990-1991 Birinci Körfez ve 2003-2011 arasında yaşanan İkinci Körfez Savaşı bunlara örnektir.

Yumuşama döneminde Orta Doğu-Türkiye ilişkilerine bakılacak olursa üç dönemde incelenebilir. Bunlar; 1952-1960 arası Birinci Dönem: Bu dönemde Türkiye SSCB'nin bölgede nüfuzunu artırması yüzünden batıya yakınlaşmıştır. İkinci Dönem: Bu süreçte İsrail'e karşı Mısır, Ürdün ve Suriye'ye yardımlarda bulunmuştur. Üçüncü Dönem: Türkiye'nin İslam Zirvesi Toplantısı'na katılması sonrası Arap ülkeleriyle ilişkilerini güçlendirmiştir.

SSCB'nin 1991'de dağılması sonrası Türkiye, Türk Cumhuriyetlerle ilişkiler kurma yönünde faaliyetlerde bulunmuştur. Balkanlardaki Türklerin haklarının savunulması bunlardan sadece bir

tanesisidir.

Türkiye SSCB'nin dağılmasından sonra Türkî Cumhuriyetlerle ve Balkanlardaki ülkelerle bir takım teşkilatlar kurmuş ve işbirliği faaliyetleri yürütmüştür. Bunlar içerisinde; amaç Türkî Cumhuriyetlerle ortak tarih ve kültür unsurlarını korumak ve Türkçeyi yaygınlaştırma amacı taşıyan TİKA; Türk halklarının gönül birlikteliğini ve kardeşliğini güçlendirme amacı taşıyan Türksoy ve 1997'de imzalanan Mavi Akım Projesi bunların başında gelmektedir. Mavi Akım Projesi dışında İran, Azerbaycan ve Yunanistan ile de bazı doğalgaz antlaşmaları yapılarak Türkiye'nin doğalgaz ihtiyacı giderilmiştir.

Diğer taraftan KEİT olarak kısaltılan Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatı da Arnavutluk, Azerbaycan, Bulgaristan, Ermenistan, Gürcistan, Moldova, Kuzey Makedonya, Romanya, Rusya Federasyonu, Sırbistan, Türkiye, Ukrayna ve Yunanistan arasında ekonomik işbirliğini amaçlamaktadır. Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üyelik başvuru süreci 1959'da başlamış, 1963'te Ankara Antlaşması olumlu bir adımdır. Bu Antlaşma Türkiye ve AET arasında ekonomik işbirliğini öngörmekteydi. Bu doğrudan bir gümrük antlaşması da değildi. Ancak 1960 ve 1980 Askeri darbeleri bu sürecin sonuçsuz kalmasına neden oldu. Başbakan Turgut Özal döneminde Türkiye AET'ye tam üyelik için 14 Nisan 1987'de tekrar başvurdu. Avrupa Komisyonu, görüşünü 18 Aralık 1989'da açıklayarak kendi iç bütünleşmesini tamamlamadan topluluğun yeni bir üyeyi kabul edemeyeceğini belirtti. Türkiye ile AB arasındaki Gümrük Birliği 1 Ocak 1996 tarihinde yürürlüğe girmesiyle, Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üye olma sürecinde son döneme girilmiştir. 10-11 Aralık 1999 "Helsinki Zirvesi", 17 Aralık 2004 tarihli "Brüksel Zirvesi" sonrası Türkiye'nin siyasi kriterleri yeteri ölçüde karşıladığı belirtilerek 3 Ekim 2005'te müzakerelere başlanması kararı alınmıştır. Bu tarihten itibaren Türkiye'nin, AB'ye girmesi için müzakerelere devam edilmektedir. Hazırlık amacını taşıyan bir görüşme süreci yaşanmaktadır. Ancak bu durum belirsizliklerle dolu bir seyir izlemektedir.

Osmanlı Devleti'nin 1876'da Meşrutî yönetime geçmesiyle Anayasal sisteme de geçilmiş oldu. İlk Anayasa özelliği taşıyan 1876 Kanûn-ı Esâsî'si bilahare 1908'de değişikliğe uğrayarak kesintilerle birlikte uzun süre yürürlükte kaldı. Milli Mücadele devam ederken 20 Ocak 1921'de Teşkilat-ı Esasiye olarak adlandırılan 1921 Anayasası kabul edildi. Milli Mücadele döneminde kabul edilen 1921 Anayasası Cumhuriyet ilan edildikten sonra da bir süre yürürlükte kaldı. Ancak Milli Mücadele zaferle sonuçlandırıldıktan sonra siyasal şartlarda bazı değişiklikler meydana gelmişti. 1 Kasım 1922'de Saltanatın kaldırılması, keza Cumhuriyet'in ilanının ardından yaşanan siyasal gelişmelere paralel olarak yeni bir anayasa hazırlanmasına ihtiyaç duyuldu ve Cumhuriyetin ilk anayasası olan 1924 Anayasası hazırlandı. Bu anayasa 27 Mayıs 1960 darbesine kadar yürürlükte kaldı. Darbenin ardından Milli Birlik Komitesi bir komisyon aracılığıyla 1961 Anayasasını hazırlattı. Bu anayasa da yine bir hükümet darbesi sonrasında yürürlükten kalktı. 12 Eylül 1980 darbesinin ardından bu defa yeni bir anayasa daha hazırlandı ve bu anayasa halkın büyük bir çoğunluğunun evet demesiyle yürürlüğe girdi. 1982 Anayasasının kabul edilmesiyle Milli Mücadele ve Cumhuriyet döneminde 1921, 1924, 1961 ve 1982 Anayasaları olmak üzere dört farklı anayasa kullanılmış oldu.

Teşkilat-ı Esasiye Kanunu olarak da adlandırılan 1921 Anayasası olağanüstü şartlarda oluşturulmuş, kuvvetler birliğini esas alan ve meclis hükümeti sistemini benimseyen bir yapıya sahipti. Ayrıca anayasada 1921 Anayasasının belirttiği maddelere aykırı olmayan Kanûn-ı Esâsî hükümleri de geçerli sayılmakta idi. Yani bu dönemde iki anayasalı bir sistem olduğunu söylemek mümkündür. 20 Ocak 1921 tarihli anayasada bütün kuvvetler Büyük Millet Meclisi bünyesinde toplanarak kuvvetler birliği ilkesi benimsenmiştir. "Hakimiyet Kayıtsız Şartsız Milletindir" prensibi ile millet iradesi ön plana çıkmıştır. Bu yeni bir yönetim yapısını işaret etmekte idi. Her ne kadar Kanûn-ı Esâsî henüz resmen ilga edilmemiş ise de bu anayasa, 24 maddelik kısa metin olsa bile Kanûn-ı Esâsî'den çok farklı bir temele dayandı. 1921 Anayasasının yeni bir Türk devletini kurmakta olduğu açıktı. 1921 Anayasasının en temel yeniliği ve devrimci özelliği "milli egemenlik" ilkesini temel almasıydı. Anayasa, Saltanatın kaldırılacağına dair herhangi bir hüküm taşımasa da milli egemenlik ilkesinin saltanatla bağdaşmayacağı açıktı. 1921 Anayasası yasama yürütme gücünü TBMM bünyesine aldı. Meclis seçilen vekillere yön gösterecek ve gerekirse onları değiştirebilecekti. Bu hükümet sistemine "meclis hükümeti" sistemi adı verildi. 1921 Anayasası il ve nahiyelerde halk idaresini esas alarak yerinden yönetim ilkesini hayata geçirmiştir.

Teşkilat-ı Esasiye Kanunu en kısa anayasadır. Esasen bir geçiş dönemi anayasası olarak değerlendirilmektedir. Kısa ve öz olması nedeniyle diğer anayasalarla kıyaslandığında eksik tarafları bulunmaktadır. Örneğin Teşkilat-ı Esasiye Kanununda yargı ile ilgili bir düzenleme söz konusu değildir. Öte yandan, kişi hak ve özgürlüklerine ilişkin hükümler bulunmaması 1921 Anayasasını alışıl gelmiş anayasalardan ayırmaktadır.

1924 Anayasası ise temelde güçler birliği ilkesini esas almakla birlikte daha yumuşak bir yapıya sahiptir. 1924 Anayasasında Türkiye Devleti'nin bir Cumhuriyet olduğu vurgulanmıştı. 1924 Anayasasının değişen siyasal koşullara göre bazı maddelerinde değişiklikler ve düzenlemeler yapıldı. 1924 Anayasasının Meclis Hükümeti sistemi ile parlamenter sistem arasında karma bir sistem kurduğu ifade edilmektedir. 1924 Anayasasının Meclis Hükümeti sistemini andıran 4, 5 ve 7. Maddeleri dikkat çekicidir. Mesela 4. Maddede Türk Milletini ancak Türkiye Büyük Millet Meclisi temsil eder ve millet adına egemenlik hakkını yalnız o kullanır" ifadesi önemlidir. Meclis, Hükümeti her zaman denetleyebilir ya da düşürebilirdi ancak Hükümetin, meclisi feshetme yetkisi söz konusu değildi. 1924 Anayasasının parlamenter sistemi andıran 6. Maddesinde meclisin yasama yetkisini kendi kullandığı halde, yürütme yetkisini ancak Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kurulu eliyle kullanabileceği belirtilmiş idi. Bu durumda yürütme yetkisi teorik olarak mecliste olmakla birlikte pratikte yürütme işini meclisin bizzat yapabilmesi mümkün değildi. Bu sistem "kuvvetler birliği, görevler ayrılığı" olarak tarif edilmektedir.

1961 Anayasasının getirdiklerine bakıldığında anayasanın üstünlüğü, devlet iktidarının bölüştürülmesi ve temel hak ve özgürlükler hususuna vurgu yapıldığı anlaşılmaktadır. 1961 Anayasası, hak ve özgürlükler konusunu ele alan ve ayrıntılı bir biçimde irdeleyen bir anayasadır. Keza 1961 Anayasası sosyal devlet ilkesinin en iyi yansıtıldığı anayasa olarak ifade edilmektedir. 1961 Anayasası bu özelliği ile diğer anayasalardan ayrılmaktadır. 1961 Anayasasının diğer önemli özelliği anayasanın üstünlüğüne yapılan vurgudur. Bu anlamıyla kanunların anayasaya uygunluğunun yargısal denetimini

sağlamak amacıyla yeni kurumlar oluşturulmuştur. Anayasa Mahkemesi buna en güzel örnektir. Bunun yanında Yüksek Yargıçlar Kurulunun oluşturulması, iktisadi sorunlara çözüm önerilerinde bulunacak Yüksek İktisat Şurası'nın bilahare Devlet Planlama Teşkilatının oluşturulması dikkate değerdir. Basın özgürlüğü ve üniversite özerkliğinin tam anlamıyla sağlanacağı da anayasada vurgulanmıştır. 1961 Anayasasının 111. Maddesiyle Milli Güvenlik Kurulu ilk kez düzenlenmiştir (Korkut, 2016: 13). 1982 Anayasası ise 1961 Anayasasına göre daha kapsamlı olmakla birlikte sert bir anayasa özelliği taşımaktadır. Zira 1982 Anayasasında değişmesi teklif edilemeyecek hükümlerin kapsamı genişletilmiştir. Öte yandan 1982 Anayasası ile Cumhurbaşkanı onaylamadığı anayasa değişikliğini halkoyuna sunma yetkisine sahip olmuştur. Bu durum 1961 Anayasasında mevcut değildir. 1982 Anayasası otoritenin ağırlığını arttırmıştır. Bununla birlikte 1982 Anayasasında yürütmenin gücü de artmıştır. 1982 Anayasası 1961 Anayasasına göre daha az bir katılımcı demokrasi esasını benimsemiştir.

Darbe bir ülkede belli bir grup tarafından örgütlü bir biçimde silah zoruyla baskı kurularak veya seçim dışındaki demokratik usuller kötüye kullanılarak mevcut hükümeti istifa ettirme veya rejimi değiştirecek biçimde yönetimi devirme işi olarak tanımlanabilir. Türkiye'nin yakın tarihli darbelerle doludur. Cumhuriyet döneminde 27 Mayıs 1960 Askerî Darbesi, 12 Mart 1971 Muhtırası, 12 Eylül 1980 Askerî Darbesi, 28 Şubat 1997 Postmodern Darbesi ve 15 Temmuz 2016 darbe girişimi söz konusudur. Türkiye'nin yakın geçmişinde bu kadar fazla darbe veya teşebbüsünün olmasının şüphesiz iç ve dış nedenleri vardır. İç dinamiklere bakıldığında Türkiye'de demokrasinin tam anlamıyla özümsemediği söylenebilir. İdeal demokrasinin işlemesi için ülkenin iktisadi koşullarının iyi olması şarttır. Bununla beraber siyasal katılımın kanallarının açık olması, toplumun kültür seviyesinin yüksek olması demokrasinin tam anlamıyla işlemesini sağlayan koşullardır. Türkiye'de bu koşulların yeterli düzeyde olmaması demokrasiyi de kesintiye uğratmaktadır. 1960 darbesi, 1971 muhtırası ve 1980 darbesini hazırlayan koşullara bakıldığında hemen hemen aynı tabloyla karşılaşılır. Ülkede farklı ideolojilerin uzlaşmaması ve bir çatışma ortamının varlığı, siyasal partiler arasında yaşanan krizler, iktisadi koşulların zorluğu, enflasyon ve hayat pahalılığı bütün bunlardan kaynaklı olarak ülkede şiddet ortamının artması darbelerine giden süreci başlatmıştır.

27 Mayıs 1960 Askerî Darbesini hazırlayan sürece bakıldığında partiler arası siyasi çatışma, iktisadi sıkıntılar, enflasyon ve hayat pahalılığı sonrasında yaşanan devalüasyonla Türk Lirasının değerinin düşürülmesi etkili oldu. Bazı tüketim mallarının karborsaya düşmesi, dış yardımların plansız kullanılması, DP'nin CHP üzerinde kurduğu ya da kurmaya çalıştığı baskılar, anayasa ihlalleri, 6-7 Eylül 1955 olayları, Tahkikat Komisyonunun kurulması, aydınlara ve üniversitelere yapılan baskılar etkili idi.

Her darbe sonuçları itibarıyla Türkiye'de ciddi sıkıntılar oluşturdu. Mesela 27 Mayıs 1960 Askerî Darbesi Türkiye'de darbelerin önünü açtı. Öte yandan Yassıda davasında verilen cezalar kamuoyunda tepkiyle karşılandı. Yargılamaları radyolarından dinleyen vatandaşlar verilen cezaları çok ağır buldu. Başbakan Adnan Menderes ile Fatin Rüştü Zorlu, Hasan Polatkan olmak üzere üç kişinin idam cezasının infazı Türkiye'nin hafızasında derin yaralar açtı. Başta Adnan Menderes olmak üzere üç DP'linin idama götürülmesi etkileri günümüze kadar uzanan adeta bir kan davasına dönüştü. Sağ eğilimli partiler bu olayı sık sık siyaset gündemine taşıdı. 27 Mayıs 1960 darbesinin ardından 1961 Anayasası kabul edildi. Anayasada yürütme gücüne bazı sınırlar getirilmesi ülkeyi daha sonraki süreçlerde çatışmaya sürükleyecekti.

12 Mart 1971 muhtırası 27 Mayıs 1960 darbesinden sonra gerçekleşen ve Türkiye'nin ikinci defa karşı karşıya kaldığı önemli bir askeri müdahaledir. 12 Mart Muhtırası 1969'da seçimle iktidara gelmiş olan Demirel Hükümetinin istifa ettirilerek ordunun denetiminde partiler üstü hükümet kurulması ile sonuçlandı.

Türkiye'yi 12 Mart Muhtırasına taşıyan siyasi gelişmelere bakmak 12 Mart sürecini anlamak bakımından önemlidir. Yukarıda da ifade edildiği üzere 27 Mayıs 1960 darbesinin ardından 15 Ekim 1961'de seçimler yapılmıştı. Seçimlerin ardından İsmet İnönü liderliğinde oluşan ve 31 Mayıs 1962'ye kadar işbaşında kalan yeni bir koalisyon hükümeti (CHP-AP) 20 Kasım 1961'de kuruldu. Bu tarihten 10 Ekim 1965'te yapılan seçimlere kadar geçen yaklaşık dört yıl boyunca artarda beş ortak hükümet iş başına geldi. Bu süreçte Talat Aydemir'in başını çektiği iki darbe girişimi dahi yaşandı. 1961 Anayasası getirdiği yeni düzen ile yürütmenin yetkileri sınırlanmış ve özgürlüğü ortam artmıştı. Bunun bir sonucu olarak sistem içine dahil edilen yeni özerk yapılar ile yürütme arasında çatışmalar baş gösterdi. Örneğin bu süreçte sendikal eylemler ve öğrenci hareketleri arttı. Bu durum toplumsal düzeni tehdit eder boyuta geldi. 12 Mart 1971 her ne kadar bir darbe olmasa da seçilmiş hükümetin istifası istendi ve bir ara rejim hükümetleri oluşturdu. Ülke içinde öğrenci olayları, siyasal kutuplaşma ve terör eylemleri arttı ve 12 Eylül 1980 darbesine zemin hazırladı.

12 Eylül 1980 darbesi, Türk Silahlı Kuvvetlerinin mevcut iktidara karşı emir komuta zinciri içinde gerçekleştirdiği askerî bir darbedir. Darbenin gerçekleştirilmesinde ülkenin içine düştüğü siyasi istikrarsızlık, iktisadi krizler, parlamenter sistemin işlerliğinde yaşanan sıkıntılar ve ülkenin içindeki şiddet ortamı etkili oldu.

12 Eylül 1980 Askerî Darbesi, Cumhuriyet döneminin en sert darbesiydi. TSK içinde emir komuta zinciri içinde gerçekleşti. Darbe sürecinde Parlamento ve Hükümet feshedildi. Parlamento üyelerinin dokunulmazlığı kaldırıldı. Bütün yurttaki sıkıyönetim ilan edildi. Siyasi yasaklar getirildi. Askeri Cunta

yeni bir anayasa yapmaya karar verdi. Bu anayasanın hazırlanma görevi sağ eğilimli profesör ve uzmanlara verildi. Yeni anayasanın görüşülmesi için kendi denetiminde bir Danışma Meclisi oluşturdu. Danışma Meclisi, generallerin denetiminde yaptığı çalışmalar sonrasında yeni bir anayasa yaptı. Yeni anayasaya Mili Güvenlik Konseyi son şeklini verdi ve halk anayasayı onayladı. 2709 Kanun numarası ile 7 Kasım 1982’de yayımlanan Anayasa toplam yedi kısım ve 177 maddeden oluşmakta idi. Birçok dava açıldı, sayısız idam kararı verildi. Siyasi baskı arttı. Darbeden sonra Turgut Özal, liberal ekonomik düzeni derinleştirdi. Yüksek faizlerin cazibesi piyasada banker sayısını arttırdı. Anayasal olarak temel haklar sınırlandı. 1961 Anayasası ile kurulan senato kaldırıldı, seçim dönemi beş yıla çıkartıldı. Askeri Cunta, Mayıs 1983’te siyasi parti kuruluşunu serbest bıraktı. Seçim barajı geldiği için siyasal katılım zorlaştı.

Darbeler demokrasiyi kesintiye uğrattıkları için demokrasi kültürüne ciddi zararlar verdi. Türk Silahlı Kuvvetleri her ne kadar darbeyi yaptıktan bir müddet sonra iktidarı seçilmiş hükümetlere bırakarak kışlasına çekilme eğilimi gösterse de bu durum darbe gerçeğini değiştirmede. Üstelik bu darbeler ülke sorunları için kalıcı çözümler üretmediği gibi ülkenin siyasi, iktisadi ve toplumsal yaşamında ciddi yaralar açtı.